

Povijest gradnje i konzerviranja župne crkve Navještenja Marijina u Supetru na Braču

Kurjaković, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:933473>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-23**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

POVIJEST GRADNJE I KONZERVIRANJA ŽUPNE CRKVE
NAVJEŠTENJA MARIJINA U SUPETRU (BRAČ)

Ivana Kurjaković

Mentor: dr. sc. Dubravka Botica, izvanredni profesor

Komentor: dr. sc. Marko Špikić, redoviti profesor

ZAGREB, 2020

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest umjetnosti
Diplomski studij

Diplomski rad

POVIJEST GRADNJE I KONZERVIRANJA ŽUPNE CRKVE NAVJEŠTENJA MARIJINA U SUPETRU (BRAČ)

HISTORY OF BUILDING AND CONSERVATION OF THE PARISH CHURCH OF THE ANNUNCIATION OF THE BLESSED VIRGIN IN SUPETAR (ISLAND OF BRAČ)

Ivana Kurjaković

SAŽETAK

Župna crkva Navještenja Marijina u Supetru na Braču gradi se sredinom 18. stoljeća uslijed sve brojnijeg stanovništva župe Supetar, koja je osnovana 1604. godine. Supetar, nekoć luka za otočki centar Nerežišća, postaje administrativnim centrom Brača 1827. godine. Stoga se barokna građevina građena sredinom 18. stoljeća proširuje prema zapadu te se gradi novi zvonik tipa kampanil. Crkveni kompleks supetarske župne crkve koji, osim same župne crkve i zvonika sadrži i župnu kuću te toranj za sat (leroj), smješta se izrazito scenično u prostor. Skalinada uzdiže i izdvaja kompleks od gradske rive čime se jasno daje do znanja da se ovdje radi o baroknoj dinamizaciji prostora, iako sama crkva intervencijom 19. stoljeća gubi svoj barokni izričaj. Kraj 20. i početak 21. stoljeća obilježavaju mnogi restauratorski radovi na crkvi, župnoj kući i zvoniku. Najrecentniji radovi na zvoniku nagoviještaju pitanja za buduće generacije, obzirom da se prilikom restauriranja pratila izvorna obrada kamenih ploha, što će u budućnosti dovesti do mnogih dilema oko toga što je izvornik a što dodatak 21. stoljeća.

Ključne riječi: barokna arhitektura, konzerviranje, restauriranje, skalinada, Supetar

Rad je pohranjen u knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Rad sadrži 66 stranica, 38 reprodukcija. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Mentor: dr. sc. Dubravka Botica, izvanredni profesor, Filozofski fakultet, Zagreb

Komentor: dr. sc. Marko Špikić, redoviti profesor, Filozofski fakultet, Zagreb

Ocjenjivači: dr. sc. Danko Šourek, docent, Filozofski fakultet, Zagreb

dr. sc. Marko Špikić, redoviti profesor, Filozofski fakultet, Zagreb

dr. sc. Dubravka Botica, izvanredni profesor, Filozofski fakultet, Zagreb

Datum prijave rada: 02. veljače 2016.

Datum predaje rada: 20. veljače 2020.

Datum obrane rada: 20. veljače 2020.

Ocjena: vrlo dobar (4)

Izjava o autentičnosti rada

Ja, Ivana Kurjaković, diplomantica na Istraživačkom smjeru renesanse i baroka te konzervatorstva diplomskoga studija povijesti umjetnosti na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom Povijest gradnje i konzerviranja župne crkve Navještenja Marijina u Supetru (Brač) rezultat mog istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Također, izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije izravno preuzet iz nenavedene literature ili napisan na nedozvoljen način, te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

U Zagrebu, 20. veljače 2020.

Vlastoručni potpis

Ivana Kurjaković

SADRŽAJ

1. Uvod	1
2. Kritički osvrt na literaturu	2
3. Povijesni pregled grada Supetra	4
3.1. Osnutak i razvoj	4
3.2. Supetar pod Mletačkom vlasti	5
3.3. Urbanizacija Brača i današnje stanje	5
4. Crkva Navještenja Marijina	7
4.1. Faze gradnje	7
4.2. Analiza današnje crkve	10
4.3. Oltari i crkveni inventar	16
4.3.1. Glavni oltar	17
4.3.2. Oltari južnoga broda	20
4.3.3. Oltari sjevernoga broda	22
4.3.4. Ostali inventar	24
5. Arhitektura u neposrednoj okolini Crkve Navještenja Marijina	29
5.1. Zvonik	29
5.2. Župna kuća	30
5.3. Toranj za sat	32
6. Analiza crkve u kontekstu sakralne arhitekture Dalmacije	34
6.1. Župna crkva sv. Stjepana, Stari Grad	35
6.2. Hvarska katedrala	36
6.3. Župna crkva sv. Fabijana i Sebastijana u Jelsi	38
6.4. Dominikanska crkva sv. Marka u Hvaru	38
6.5. Makarska katedrala	39
6.6. Skradinska katedrala	40
6.7. Crkva sv. Vicenca, Gornja Podgora	41

6.8. Benediktinska crkva sv. Marije, Zadar	42
6.9. Župna crkva, Kaštel Štafilčić	42
6.10. Pročelje župne crkve, Veli Drvenik	43
6.11. Župna crkva u Pučišćima	43
6.12. Župna crkva u Nerežišćima	44
6.13. Župna crkva u Pražnicama	45
6.14. Župna crkva u Milni	46
7. Restauriranje i konzerviranje	51
7.1. Napori u očuvanju kulturne baštine	51
7.2. Restauriranje zvonika župne crkve Navještenja Marijina	52
7.3. Stanje oltara bočnih brodova	55
8. Zaključak	57
9. Popis korištenih slikovnih materijala	58

1. Uvod

Tema ovoga diplomskoga rada župna je crkva Navještenja Marijina u Supetru na otoku Braču. Iako na prvi pogled djeluje ogoljeno, gotovo monotono ponavljajući tradicionalna rješenja dalmatinskih crkava s jednostavnim zapadnim pročeljem kojega rastvara rozeta, sama njezina veličina i smještaj u supetarskoj gradskoj jezgri pozivaju na pomnije promatranje. Do 2004. godine, dostupna literatura u kojoj se spominjala župna crkva bračkoga glavnoga grada nije razrađivala detaljnu povijest izgradnje i opremanja crkve, već se isključivo referirala na stilske značajke, o čemu su pisali razni autori. No, 2004. godine, prigodom proslave 400. obljetnice utemeljenja supetarske župe, Joško Kovačić donosi upravo takav sistematizirani pregled koji je nedostajao.

Cilj rada dakako je analiza crkve, povijest njezine izgradnje i opremanja, ali i arhitektonska, gospodarska, i vjerska važnost njezina smještaja u gradu Supetru. Upravo radi njezina velikog značaja za Supetrane, krajem 20. stoljeća iniciraju se mnoge izmjene u pogledu konzervatorsko-restauratorskih zahvata na samoj građevini, obnova župne kuće, skalinade koja vodi do crkve, i naposljetku konzervatorsko-restauratorski radovi zvonika, do kojih dolazi krajem prvog desetljeća 21. stoljeća.

2. Kritički osvrt na literaturu

Župna crkva Navještenja Marijina izgrađena je na ostacima nekadašnje ranokršćanske bazilike svetoga Petra, od koje je ostao očuvan samo rimski mozaik uz sjeverni zid današnje crkve.¹ Godine 1604. bila je izgrađena župna crkva posvećena svetom Petru, no nakon njezinog uništenja u požaru u prvoj polovini XVIII. stoljeća, pučani su odlučili obnoviti je 1733. godine. Ta crkva imala je stilske značajke baroka, koje danas isčitavamo na portalima na pročelju s kipovima Boga Oca i ženskih likova. No, ubrzo se pojavila potreba za još većim zdanjem. U drugoj polovini XIX. stoljeća, kada Supetar postaje otočki administrativni centar, crkva je proširena i poprima današnji izgled, koji ima vrlo malo poveznica s nekadašnjom baroknom građevinom.²

O supetarskoj župnoj crkvi prvi piše Cvito Fisković u prvom broju Bračkoga zbornika iz 1940. godine.³ Autor tek letimično spominje supetarsku crkvu i svrstava ju u skup crkava sličnih karakteristika koje su građene u istom razdoblju. On piše: „Nove crkve su oživile panoramu mjesta, formirale trgove i doprinijele urbanističkom razvoju pojedinog naselja. Neke su, na primjer crkva u Milni, Škripu, Nerežišćima, Sutivanu i Supetru postavljene veoma slikovito. Novi zvonici građeni od XVII do prošlog stoljeća imaju većinom romanički karakter sa primjesama i ukrasima baroknog stila. Čvrsti su u podanku a laki i otvoreni pri vrhu“.⁴ Dvadeset godina poslije prvog broja zbornika izlazi četvrti broj u kome se Kruno Prijatelj osvrće na supetarsku župnu crkvu i piše nešto više o njoj: „Velika supetarska župna crkva ima svoju srž još iz baroknih vremena, ali je jako mnogo izmijenjena u proširenju god. 1887., tako da je izgubila čiste forme stila“. Prijatelj opisuje plastiku na portalu te unutrašnji izgled crkve s oltarom: „U unutrašnjoj osnovnoj strukturi prostora, u rješenju svjetlosnog problema i u monumentalnoj impostaciji glavnoga oltara jasno se osjeća barokni duh“.⁵ Godine 1968. izlazi šesti broj zbornika u kojemu Dasen Vrsalović piše o povijesti Brača te iste godine objavljuje i knjigu pod nazivom *Povijest otoka Brača*, koja u potpunosti prati formu zbornika. U svojoj knjizi, kao i u zborniku, Vrsalović se ukratko osvrće na supetarsku župnu crkvu, pišući o rastu Supetra te o potrebi za većim crkvenim zdanjem tijekom XVIII. i XIX. stoljeća, što u konačnici dovodi do gradnje nove crkve i proširenja, ukratko do stanja u kojem crkvu možemo i danas vidjeti.⁶ Nataša Degiuli je

¹ Usp. Nataša Degiuli, Barokne župne crkve otoka Brača, diplomski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu, 1993., str. 49

² Usp. Dasen Vrsalović, Povijest otoka Brača, Supetar, Štamparsko poduzeće »Franjo Kluz« - Omiš, 1968., str. 168

³ Cvito Fisković, „Historistički i umjetnički spomenici na Braču“, u Brački zbornik, Ivo Šimunović (gl. ur.), Supetar, Savjet za prosvjetu i kulturu NO općine Brač – Supetar, 1940., str. 33

⁴ Cvito Fisković, nav. dj., 1940., str. 33

⁵ Kruno Prijatelj, „Novi vijek“, u Brački zbornik, Andre Jutronić (gl. ur.), Supetar, Savjet za prosvjetu i kulturu NO općine Brač – Supetar, 1960., str. 208

⁶ Usp. Dasen Vrsalović, nav. dj., 1968., str. 168

u svojem diplomskom radu iz 1993. godine prva detaljnije ušla u povijesni pregled građenja barokne crkve, njezine ornamentacije te unutrašnjeg uređenja.

Godine 2004., povodom proslave 400.-te obljetnice utemeljenja supetarske župe izlazi monografija o Župi Supetar, koju potpisuje Joško Kovačić. Kovačić donosi sve arhivski relevantne podatke koji su uvelike potpomogli izradi ovog diplomskog rada. No za pregled smještaja Supetarske župne crkve u kontekstu dalmatinske umjetnosti 17. i 18. stoljeća dakako je najrelevantnija knjiga Vladimira Markovića, izdana 2018. godine, pod nazivom „Crkve u Dalmaciji 17. i 18. stoljeća - prošlost i promjene“.⁷ Smještajem supetarske župne crkve u kontekst dalmatinskih crkvi otkriva ishodišne elemente za pojedina arhitektonska rješenja.

⁷ Vladimir Marković, „Crkve u Dalmaciji 17. i 18. stoljeća - prošlost i promjene“. Biblioteka Artishistoria, HAZU Gliptoteka, Zagreb, 2018.

3. Povijesni pregled grada Supetra

3.1. Osnutak i razvoj

Tragovi naselja na mjestu grada Supetra sežu do 6. stoljeća, a zajedno s njima i ostaci mozaika ranokršćanske bazilike, koji ukazuju na širenje kršćanstva iz obližnje Salone, kao i na potrebu prenošenja stilskog izričaja. Naime, prilikom provale Slavena i Avara Salonitanci bježe na srednjodalmatinske otoke, kako prenosi kroničar Toma Arhiđakon: „Pošto su (Solinjani) već bili poodmakli brodovima daleko od obale, rasuto su se žurili jedni na jedne, drugi na druge otoke“.⁸ Kako Joško Kovačić prenosi: „Ta mozaična podnica, jedina dosad otkrivena u ranokršćanskim crkvama na Braču, pokazuje očit utjecaj onovremenih radionica u obližnjem središtu rimsko-bizantske Dalmacije - Saloni (danas Solin kod Splita)“.⁹ Ipak, to naselje iz ranokršćanskoga doba nestaje u narednim stoljećima, stanovništvo se povlači u unutrašnjost otoka te Supetar služi kao luka za tadašnji upravni centar, Nerežišća.

Dolaskom cara Mihajla II Mucavca na carsko prijestolje, u Bizantu počinju neredi te Neretljani (posebno pleme Hrvata nastanjeno oko današnje Makarske) počinju naseljavati Brač krajem 8. stoljeća, boreći se za prevlast s tadašnjim romanskim stanovništvom. Postoje dvije teorije o tome na koji način su točno prešli na Brač. Prema jednoj teoriji, Neretljani su naselili Brač s istočne strane, preko još tada nepoznatih uvala Radovnje i Rasohatice, no izglednija teorija je ta da su iz neretljanske oblasti prešli na obližnji Hvar, a potom naselili Brač preko luke Hrvaska.¹⁰ Za vladavine Karla Velikog, krajem VIII. stoljeća, Franci osvajaju hrvatske teritorije, no sukobljavaju se s Bizantom oko dalmatinskih gradova i otoka. Taj sukob se rješava mirom u Aachenu 812. godine između bizantskog cara i Karla Velikog, čime se određuje da dalmatinski otoci i gradovi ostaju pod Bizantom a zaleđe i unutrašnjost pod franačkom vlasti. Krajem IX. stoljeća Neretljani su pokršteni te kršćanstvo u formi novih redova ulazi u postojeće crkve i samostane, od kojih se najviše ističu benediktinci.¹¹

Tijekom narednih stoljeća izdižu se hrvatski vladari, posebice Tomislav, koji se proglasio kraljem Hrvata i vratio mnoga područja nazad pod svoju vlast, pa tako i neretljansku oblast i Brač

⁸ Dasen Vrsalović, nav. dj., 1968., str. 52

⁹ Joško Kovačić, Župa Supetar na Braču: nastanak i crkveni spomenici: prigodom proslave 400. obljetnice utemeljenja (1604.-2004.g.), Split: Graf form, Supetar: Župni ured, 2004., str. 7

¹⁰ Usp. Dasen Vrsalović, nav. dj., 1968., str. 55-56

¹¹ Usp. Dasen Vrsalović, nav. dj., 1968., str. 57

zajedno s njom.¹² No, već za vrijeme njegovog nasljednika, dalmatinski gradovi se vraćaju pod bizantsku vlast. Neretljani su se često u povijesti znali sukobiti s Venecijom pri njezinom usponu u pomorsku i gospodarsku silu te naposljetku potpadaju pod njezinu rastuću moć u X. stoljeću, pod vodstvo dužda Petra II Orseola. Nadalje, od XII. do XV. stoljeća dolazi do slabljenja Bizanta i, kao posljedicu, jačanje Venecije. No jačala je i moć hrvatsko-ugarskih kraljeva iz kuće Arpadovića te su teritoriji dalmatinskih gradova i otoka u više navrata potpadali pod hrvatsko-ugarsku, odnosno venecijansku vlast.

3.2. Supetar pod Mletačkom vlasti

Mletačka vlast je određivala stroge okvire unutar kojih se društvo nije samostalno moglo razvijati, već su se graditeljski pothvati odvijali pod strogim nadzorom vlasti. Što se tiče sakralnih projekata, organizacija i izvedba projekata odvijala se „vrlo sporo, često jedva primjetno“.¹³ Kao što bi se dalo naslutiti, župne crkve su predstavljale većinu graditeljskih zadataka. Obzirom na manjak graditeljskog obrazovanja koji bi donio kreativnost u izvedbi, dalmatinske župne crkve su najčešće preuzimale predloške za gradnju od crkava njima nadređenih institucija. Tipologija župnih crkava ne razlikuje se značajno, a odražavaju opći dojam konzervativnosti dalmatinskog graditeljstva toga doba. Graditelji dalmatinskog podneblja svoj su zanat izučavali „na gradilištima, međusobno surađujući i prenoseći iskustva udruženi u radionice“.¹⁴ Jednobrodne ili trobrodne sheme svodile su se na jednostavne projekte, no posebna pažnja posvećena je oblikovanju zvonika. Majstori su pri izvedbi zvonika dobili slobodu pokazati svoje umijeće i kreativnost. Osim zvonika obrambenog dizajna, posebnu pažnju privlače zvonici izgrađeni u duhu baroka s kupolastim kapama kao zaključcima, što je slučaj u obližnjem Sutivanu i Ložišćima. I danas su zvonici dominantne točke u vizurama naselja. Crkve priobalnih naselja smještaju se mahom u središte gradskog života, u neposrednoj blizini rive, dok se crkve naselja udaljenih od obale nalaze na povišenjima, pa tako i povišenim smještajem dominiraju vizurom.

3.3. Urbanizacija Brača i današnje stanje

Sve do XVI. stoljeća mahom su naseljavana mjesta u unutrašnjosti otoka: „izvještajima mletačkih sindika 1553. i 1559. godine još se uvijek kao najvažnija spominju naselja po unutrašnjosti,

¹² Usp. Dasen Vrsalović, nav. dj., 1968., str. 59

¹³ Vladimir Marković, nav. dj., 2018., str.15

¹⁴ Vladimir Marković, nav. dj., 2018., str.16

ali se već spominju mnoge lijepe prostrane uvale od kojih je sedam ponešto nastanjeno“.¹⁵ Iako se ne spominju nazivi tih uvala, za pretpostaviti je da je Supetar jedna od njih. Prema Valierovoj vizitaciji iz 1579.godine, u Supetru je bilo nastanjeno 60 stanovnika.¹⁶ Uvala Supetra služila je kao pristanišna luka za tadašnje otočko glavno mjesto, Nerežišća. Obzirom na bitke koje su se na moru vodile, prve nastambe imale su obrambeni karakter. Godine 1604. Supetar se otcijepio od dotadašnje župe u Donjem Humcu, a prvi župnik bio je don Jere Tironi.¹⁷ U narednih 150 godina, od 1614. do 1764. godine, broj stanovnika Supetra penje se od 160 do 903¹⁸, čime se brzo gubi ideja Supetra kao isključivo lučkog mjesta, te se kreće u plansku gradnju i izgradnju crkvenih objekata. Svi ti koraci vode ka funkciji Supetra kao potencijalnog administrativnog centra, do čega i dolazi 1827.godine.

¹⁵ Dasen Vrsalović, nav. dj., 1968., str. 135

¹⁶ Usp. Dasen Vrsalović, nav. dj., 1968., str. 136

¹⁷ Usp. Dasen Vrsalović, nav. dj., 1968., str. 138

¹⁸ Usp. Dasen Vrsalović, nav. dj., 1968., str. 168

4. Crkva Navještenja Marijina

4.1. Faze gradnje

Kao što i sami naziv grada ističe, svetac zaštitnik Supetra je upravo sv. Petar, te je i titular starije crkve, koja je stajala na mjestu današnje, bio sv. Petar, odnosno, sv. Petar uz Pavla. No, kako se još od 17. stoljeća na glavnome oltaru nalazio prikaz Navještenja Blaženoj Djevici Mariji, tako se i njezin titular mijenja.¹⁹

Uz sjevernu stranu današnje crkve vidljivi su ostaci ranokršćanskih mozaika iz 6. stoljeća (Slika 1.). Mozaik uz sjeverni bočni brod sačinjen je od dva reda kvadrata s ornamentima u središtu. Kao dekorativni element između redova kvadrata javlja se red s manjim kvadratima i motivom poput pješčanoga sata. U koloritu mozaika prevladava crvena, bijela i plava boja. Od ostalih motiva mozaika javljaju se polja s rombovima izvedenima u ravnini s ostacima baza nekadašnjih stupova arkada (Slika 2.). Obzirom da je ornamentika poda pratila arhitektonske elemente arkada, nedvojbeno se na ovoj lokaciji nalazilo značajno zdanje. Radilo se o trobrodnoj bazilici, što, zajedno sa

Slika 1. Ranokršćanski mozaik

Slika 2. Ranokršćanski mozaik, detalj podnice arkada

¹⁹ Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str. 11

istovremenim sarkofazima na supetarskom groblju, potvrđuje postojanje povećeg naselja na prostoru Supetra.

Obzirom da stoljećima nije bilo potrebe za crkvom, na ranokršćanskim temeljima gradi se druga crkva tek u drugoj polovini 16. stoljeća, što potvrđuje i Priulijeva vizitacija iz 1603. godine. Glavni oltar bio je posvećen sv. Petru, uz njega je stajao i oltar sv. Nikole te oltar Gospe od Ružarija.²⁰ U to vrijeme u Supetru djeluje bratovština sv. Petra, a uz nju u narednim godinama dolazi do osnivanja i bratovštine Presv. Ružarija, no već 1712. godine spominje se samo bratovština sv. Petra, obzirom da je bratovština Ružarija bila utemeljena bez dozvole Ordinarija. Iako se drži da je supetarska župa osnovana 1604. godine, zapravo je „legalizirana“ tek 1612. godine.²¹ Morarijeva vizitacija iz 1627. godine govori o tadašnjem stanju crkve te spominje „presvođenu apsidu...tu je na glavnom oltaru bila pala u drvenom pozlaćenom okviru, sa slikom Navještenja, a sa strana sv. Petra i sv. Pavla“²² Što se samog unutrašnjeg prostora crkve tiče, Morari navodi krov od greda i crepova, kameni pod s nekoliko grobnica, te groblje ograđeno suhozidom uokolo crkve.²³ Godine 1721. biskup Asperti dopušta da se crkva proširi s jugoistoka, kako bi se udomio sve veći broj mještana, no 11. listopada 1729. godine crkva stradava u požaru, a deset dana kasnije, 21. listopada, nadstojnici gradnje sklapaju ugovor s Ivanom Vitaljićem iz Komiže na Visu, koji je u to vrijeme boravio u Supetru.²⁴ Međutim, Ivan Vitaljić nije bio projektant ove nove crkve, nego su za to zaslužni „neimenovani protomajstori Licini“²⁵, Talijani koji su se krajem 17. stoljeća nastanili u Bolu. Nova župna crkva podignuta je u samo četiri godine uz pomoć angažiranih mještana te je dovršena 1733. godine. Posvećena je 11. svibnja 1738. godine od strane hvarsko-bračkoga biskupa Cezara Bonaiutija. Bila je trobrodna sa stupcima koji odijeljuju brodove, apsidu na pravokutnoj osnovi, s ravnom istočnom zidnom plohom. „Ta je crkva iz trećine 18. st. ostala gotovo netaknuta (izuzevši apsidu sa sakristijom) pri njenom produžetku krajem 19. st. ... Tako je ostao nedirnut njezin najljepši dio: pročelje na zapadu“.²⁶ Posebnosti supetarske župne crkve pridonosi činjenica da su na njezinoj izgradnji sudjelovali kako lokalni, tako i strani majstori te su svaki na svoj način doprinijeli širenju utjecaja svoga podneblja.

Već u prvoj polovini 19. stoljeća javlja se potreba za proširenjem crkve, ponajviše zbog povećanog broja stanovnika u Supetru. Priprema se više nacрта, od kojih se ističu dva nacрта

²⁰ Usp. Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str. 11

²¹ Usp. Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str. 12

²² Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str. 12

²³ Usp. Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str. 12

²⁴ Usp. Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str. 15

²⁵ Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str. 28

²⁶ Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str. 29

splitskoga graditelja, Jakova Kurira, a koji se datiraju u 1846. godinu. Jedan nacrt je predlagao proširenje crkve za tri traveja prema istoku, a nova apsida zamišljena je kvadratna u osnovi s upisanim polukružnim zidom te pužolikim stepenicama koje su trebale voditi na unutarnju galeriju. Drugi je, pak, nacrt zamišljao produženje crkve za dva traveja prema zapadu, s klasicističkim pročeljem i renesansno-baroknim zvonikom. Nadalje, osim Kurira, javlja se i splitski graditelj Emilio Vecchietti, koji također predlaže proširenje crkve prema istoku, no zamišlja pliću apsidu flankiranu dvjema sakristijama i zvonikom u neoromaničkom stilu.²⁷ Kao projektant se pojavio i slavni kipar Ivan Rendić, no od njegovog projekta nije ostalo ništa sačuvano. Projekt koji je na kraju izveden načinili su, po svemu sudeći, Natale Belloni i Luigi Panti, koji su vjerojatno bili samo precrtaci postojećih nacrti. Krajem 19. stoljeća dolazi do proširenja crkve prema istoku, o čemu svjedoči zaglavni kamen na trijumfalnome luku, potvrđujući 1887. kao godinu završetka radova:

TEMPLUM HOC
ANNO SALUTIS
MDCCCLXXXVII
AMPLIFICATUM

Izvedeno proširenje crkve dosljedno je pratilo gabarite već postojeće crkve, kao i ravno zaključenu apsidu, čime se doprinijelo osjećaju jedinstvenog prostora u unutrašnjosti crkve, iako je crkva gotovo udvostručena u duljinu.²⁸

²⁷ Usp. Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str. 30

²⁸ Usp. Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str. 31

4.2. Analiza današnje crkve

Župna crkva Navještenja Marijina smještena je u samome 'srcu' Supetra, poviše gradske rive (Slika 3.). Dolaskom sa sjeverne strane rive ističe se samo zvonik (obzirom da je zaklonjena i zaštićena sa sjevera, juga i istoka), no prava 'čarolija' barokne sceničnosti dolazi do izražaja prilaskom crkvi sa zapadne strane gradske rive. Na povišenom platou ističu se sve bitne građevine važne u župi Supetar, kako sama crkva, tako i zvonik, toranj za sat te župna kuća.

Slika 3. Župna crkva Navještenja Marijina

Do crkve se uzdižu tri niza stepenica, sve u istoj osi. Prvi niz sastoji se od pet blago konveksnih stepenica i jedne ravne koja se kratkim odmorištem nadovezuje na drugi niz od 17 ravnih stepenica koje završavaju na prvoj etaži platoa. Zapadnu stranu i dio južne strane platoa ograđuje balustrada s ugaonim kvadratnim nosačima i balusterima jednostavnih profilacija, dok se sa sjeverne strane platoa nalazi zgrada srednje škole. Treći niz stepenica uzdiže se od platoa do razine crkve preko

osam konveksno zaobljenih stepenica i tri ravne. Simbolika broja tri nedvojbeno se poziva na Sveto Trojstvo, a prenosi se sa stepenica na trobrodnu shemu pročelja i crkvenog prostora. Tema balustrade prenosi se na crkveni plato, te vizualno dodatno ograda i uzdiže crkveno pročelje. Prijelaz između konveksno zaobljenih i ravnih stepenica doprinosi razigranosti teme i nagovještaja barokne crkve. Kako prenosi Joško Kovačić: „God. 1796. prošireno je i popločano „čimatorje“ pred crkvom, te načinjene prilazne stube, zacjelo polukružne kakve su i sada, a prikazuje ih i najstariji katastarski snimak Supetra, onaj austrijski iz 1834 ... God. 1806. načinjena je i (suhozidna?) ograda oko crkve“.²⁹ Što se tiče same balustrade pred crkvom, njezina datacija jasno je naznačena na bazi stupa uz posljednju stepenicu, gdje su urezbarene godine ‘1907-1910’.

Već pri prvom pogledu na pročelje supetarske župne crkve jasno je da se ne radi o tipičnoj baroknoj crkvi koju krase obilje ornamentacije. Naprotiv, ona je ogoljena od baroknih elemenata na pročelju te se samo iznad portala i rozete javljaju skulpture kao dekoracija (Slika 4.). Pročelje daje

Slika 4. Župna crkva Navještenja Marijina, pročelje

jasne naznake unutrašnje raščlambe prostora te se može iščitati kako se u unutrašnjosti radi o longitudinalnoj crkvi bazilikalnog tipa s dva bočna broda. Vrlo je jasna središnja vertikalna os koja

²⁹ Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str. 67

vodi od samih stepenica preko središnjeg portala, nad kojim je smješten Bog Otac, i rozete do kamenog križa na krovu. Artikulacija središnjeg portala sastoji se od plitkih profilacija, koje su naizmjenično ravne, konveksne ili konkavne, čime se rastvara portal. Iznad portala smješta se horizontalno položeni svitak koji je u središtu i na krajevima ornamentiran floralnim motivima, a sve to zaključuje istaknuti profilirani vijenac. Portali bočnih brodova, kao i njihovi vijenci, imaju znatno slabiju profilaciju. Oko samih vratnica, profilacija je svedena na jednu široku traku i jednu konveksno izbočenu koja artikulira ugaoni prijelaz od vratnica na zidnu plohu.

Sjeverno i južno pročelje sadrže portale koji se otvaraju za vrućih dana kako bi se pojačalo strujanje zraka. Na zapadnim dijelovima sjeverne i južne zidne plohe nalaze se tri uska vertikalno izdužena prozora s lučnim završecima. Bazilikalno osvjetljenje unutrašnjosti crkve dobiveno je korištenjem horizontalno položenih lučnih prozora, smještenih iznad bočnih brodova (Slika 5.). Diskoloracija kamena, to jest, značajno svjetliji kamen očituje se na istočnim dijelovima zidnih ploha,

Slika 5. Pogled na južni brod

što ukazuje na intervenciju, do koje je došlo krajem 20. stoljeća, kada su se obnovile obje sakristije. No, arhitektonski je zanimljiva intervencija iz 19. stoljeća, kada je odlučeno da apsida bude zaključena ravnim zidom, što je doprinijelo uspostavljanju ravnoteže u samoj ritmičkoj podjeli unutar crkve. Naime, prozorske osi i stupci koji dijele brodove nisu bili pravilno raspoređeni. Stoga se

otvaranjem prozorskih osi glavnoga broda te uspostavljanjem pravilnije ritmičke podjele postiže željena ravnoteža.³⁰

Na ulazu u crkvu je pjevalište, dubine od traveja i pol i artikulirano je konveksno-konkavnom ogradom (Slika 6.). Nadalje, glavni brod, kao i bočni brodovi, protežu se u narednih pet i pol traveja

Slika 6. Pjevalište

do svetišta. Glavni i bočni brodovi odvojeni su kolonadama na kvadratnim stupcima (Slika 7.). Ti kvadratni stupci, kao i njihovi kapiteli, artikulirani su korištenjem jednostavnih profilacija toskanskoga reda. Bez obilja ornamentike na nosivim stupcima, naglašava se važnost dekoracija koja se nalazi na oltarima i štukature na svodovima.

Trijumfalni luk izveden u kamenu pomaže pri uspostavljanju dinamike u unutrašnjosti crkve. Smješten je na visokim postamentima koji prate artikulaciju baza stupaca glavnoga broda, izrazito naglašen u širini, no jednostavno profiliran, s uvučenim lezenama od postamenata do izrazito artikuliranog vijenca. Nadalje, sami luk ponavlja artikulaciju s uvučenim središnjim dijelom i gotovo jastučasto izbočenim 'okvirima'. Trijumfalni luk naglašava ulazak u svetište, koje je niže od glavnoga broda i odignuto za tri konveksno zaobljene stepenice, što je element koji se ponavlja od samog

³⁰ Usp. sa Vladimir Marković, nav.dj., 2018., str.173

prilaza crkvi. U pogledu simboličkog aspekta brojke tri već je bilo spomena, no u apsidi ono svakako doživljava svoj vrhunac, obzirom da se tri konveksno zaobljene stepenice otvaraju prema vjernicima dok ih trijumfalni luk prati s rastvaranjem pogleda prema bačvastom svodu apsida, a sve to je u službi

Slika 7. Unutrašnjost župne crkve Navještenja Marijina, pogled prema apsidi

prikazivanja apsida kao najbitnijeg dijela, kako u arhitektonskome smislu, tako i u prenesenome značenju, gdje Sveto Trojstvo nudi vjernicima odrješenje od grijeha. Apsida, kao što je i izvana vidljivo, ima ravni završetak a scenični učinak postignut je osvjetljenjem lučnih prozora u zoni bazilikalnog osvjetljenja, bačvastog svoda, trijumfalnog luka i konveksno položenih stepenica. Uokviren svim spomenutim elementima, monumentalni glavni oltar postavlja se kao scenični ‘završetak’ cijele barokne priče koju supetarska župna crkva prenosi. S jedne strane ga se može gledati kao završetak, što arhitektonski on to i jest, no u prenesenom značenju, on nudi prijelaz u više sfere svijesti, nudeći vjernicima osjećaj direktne povezanosti s Bogom, preko intimne scene Navještenja Marijina na oltarnoj pali.

Glavni brod nadsvođen je zrcalnim svodom, dekoriran jednostavnim štukom dekoracijama koje u samome središtu broda čine pravokutnu formu od pet dijelova, dvije tamno zelene na samim rubovima te dva žuta pravokutna polja koja ograđuju osmerokut na sredini, a koji je pak artikuliran

crvenom trakom punom štuko dekoracija oko unutarnjega žutog osmerokuta (Slika 8.). Takav način svođenja pripisuje se paladijevskom tipu crkvi na sjeveru Italije, ali i s Hrvatske strane Jadrana,

Slika 8. Detalj svoda glavnoga broda

prvenstveno u Istri i južnoj Dalmaciji.³¹ Boja koja prevladava u glavnom brodu svakako je svijetla nijansa tirkizne boje, dok se ponad bočnih brodova od zone arhitrava prema lukovima, prateći ih pritom, spuštaju polja žute boje, poput ceremonijalnih zastava. Bočni brodovi nadsvodeni su križno-rebrastim svodovima, artikulirani crvenom i oker bojom te štuko dekoracijama a sve u svrhu naglašavanja rebara (Slika 9.). Odluka o svođenju bočnih brodova došla je u kasnijoj fazi gradnje crkve, nakon što su već bili izvedeni uski, vertikalni, lučno žaključeni prozori, te su „svodovi morali biti postavljeni tako da su presjekli prozorske otvore. Njihova je donja polovina zazidana, a gornja gleda u potkrovlje bočnih brodova“.³²

³¹ Usp. sa Vladimir Marković, nav.dj., 2018., str.186

³² Vladimir Marković, nav.dj., 2018., str.173

Slika 9. Svodovi bočnih brodova

Kolorit apsida obasut je toplijim bojama koje se javljaju i u brodovima te ovdje prevladava žuta s crvenim okvirima, štuko dekoracijama i pokojim umetkom tirkizne boje. Svakako i korišteni kolorit pridonosi osjećaju ceremonije i uzvišenosti ispreplićući se s arhitektonskim elementima poput trijumfalnog luka i konveksnih stepenica.

4.3. Oltari i crkveni inventar

Oltari starije župne crkve mahom su imali kamene menze i drvenog gornjeg dijela za smještaj oltarne pale, no kada je crkva stradala u požaru, oltari su u velikoj mjeri stradali zajedno s njom a oni koji nisu, zamjenjeni su novim kamenim oltarima s mramornim umecima ili u potpunosti mramornim oltarima. Iako su oltari masivni i svakako rađeni prema tadašnjim uzorima u Dalmaciji, malo toga je poznato o njihovim narudžbama kao i prethodnom smještaju u samoj crkvi. Arhivski zapisi donose da je krajem 1729. godine biskup dopustio supetarskom župniku blagoslov novog oltara koji se trebao

smjestiti „na prikladnije mjesto ispred glavne kapele“. ³³ Početkom 1730. godine, isti župnik blagoslovio je još jedan novi oltar, dok se u rujnu 1735. godine uklanja menza glavnoga oltara kako bi se podigao novi oltar. Dva mjeseca kasnije zabilježeno je podizanje novog oltara posvećenog sv. Vinku Ferrerskom i Frani Paulskom. Početkom 1740. godine blagoslivlja se još novih oltara no nema bilješke o kojim se točno oltarima radi. ³⁴ Autorstvo oltara bočnih brodova nije poznato, no Radoslav Tomić piše o obitelji Bruttapelle (Berttapelle), koji su djelovali u drugoj polovici 18. stoljeća. Smješteni na Hvaru, obitelj Bruttapelle djelovala je i na Braču, čemu svjedoči oltar iz župne crkve u Pučišćima. No, iako su donekle vezani za Brač, obzirom na godine njihova djelovanja, malo je vjerojatno da su oltari njihovo autorstvo. ³⁵ Tipologija oltara supetarske župne crkve podudara se s djelovanjem radionica Dall'Acqua i Bruttapelle, koji su svoje uzore našli u rodnome Venetu, no uzori se dakako mogu pronaći u opremanju hvarske katedrale i crkve sv. Frane u Zadru, gdje se nalaze oltari koje je izveo Baldassare Longhena. ³⁶ Supetarski oltari na stipesu menze smještaju kartušu-medaljon s dekorativnim mramornim poljima. Na menzu se postavlja jedan par ili po dva para stupova koji flankiraju oltarnu palu, iznad koje se nalazi visoka zona atike s medaljonom u sredini, kojega flankira segmentni zabat. Što se tiče oltarnih pala u supetarskoj župnoj crkvi, većina je djelo mletačkih slikara prve polovine 18. stoljeća, no zbog njihova izrazito lošeg stanja, teško ih je povezati s konkretnim slikarima.

4.3.1. Glavni oltar

Jedini oltar o kojemu se zna nešto više je glavni oltar (Slika 10.). Mramorni dijelovi za njegovo sastavljanje nabavili su se u Veneciji u ožujku 1734. godine, a ugovor je bio potpisan godinu dana ranije s mletačkim altaristom Francescom Secondinijem. Secondini je u međuvremenu napustio projekt kako bi se bavio drugim projektima, no vrhovni upravitelj mletačke Dalmacije, Zorzi Grimani je uputio pisma u Trogir i Split kako bi se lociralo Secondinija i uputilo ga na dovršetak projekta u Supetru, što je on i učinio. 1735. i 1736. godine bilježe se isplate prema Secondiniju, što upućuje na njegov zasigurni angažman u Supetru. Za svetojstanište je lokalna bratovština sv. Petra i Pavla 1753.

³³ Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str.33

³⁴ Usp sa Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str.33

³⁵ Usp sa Radoslav Tomić, *Barokni oltari i skulptura u Dalmaciji*. Zagreb : Matica hrvatska, 1995, str.185-187

³⁶ Usp sa Radoslav Tomić, nav.dj., 1995., str.31/36

godine sklopila ugovor s mletačkim majstorom po imenu Iseppo Franceschini.³⁷ 24. listopada 1673. godine Supetar je dobio darom hvarsko-bračkog biskupa Ivana Andreisa relikviju sv. Viktora te se otad taj mučenik smatra posebnim zaštitnikom grada. No, sredinom 19. stoljeća, konkretno 8.

Slika 10. Glavni oltar

prosinca 1852. godine, župnik Tomić uspijeva od pape Pija IX. dobiti tijelo sv. Viktora mučenika. Tijelo mučenika se doprema u Supetar u roku od 4 mjeseca, a već 2. svibnja smješta se u menzu glavnoga oltara, čime sv. Viktor postaje suzaštitnik Supetra. Bila je ideja da se izgradi kapela s posebnim žrtvenikom za sv. Viktora, no ta ideja nikada nije realizirana te se njegovo tijelo do danas čuva u menzi glavnoga oltara i vadi se za vrijeme povorke posvećenoj sv. Viktoru.³⁸

³⁷ Usp sa Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str.34

³⁸ Usp sa Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str.35

Glavni oltar prenosi ideje konzervativne sredine koja se otvara prema novim izričajima, zadržavajući pritom svoje okvire. U izvedbi to rezultira oltarom koji se arhitektnoski podudara s oltarima bočnog broda, no on je monumentalniji i posvećeno je puno više pažnje pri izvedbi dekorativnih elemenata, poput girlandi iznad oltarne pale ili malenih voluta koje uokviruju baldahin na zaključku zabata. U samome središtu stipesa menze nalazi se tijelo sv. Viktora mučenika koje je kroz veći dio godine prekriven draperijom te se otkriva za vrijeme svetkovine sv. Viktora. S lijeva i desna, a u podnožju stupova oltara, flankiraju ga putti. Dva para stupova flankiraju oltarnu palu s prikazom *Navještenja*, od kojih su oni bliži oltarnoj pali također i izbočeniji u prostor, a svaki stup ima odgovarajući plitki pilastar koji ponavlja ideju stupova sve od baze, preko kolorita stupa do korintskih kapitela. Okvir oltarne pale ukrašen je raznovrsnim dekoracijama izvedenima u kamenu, ali i mramoru. Široko gređe s izrazito naglašenim dentima odvaja zonu atike. U središte zone atike smješta se prikaz *Skidanja s Križa* a flankiraju ga kamene volute s mramornim detaljima te bogato profiliranim donjim krakovima segmentnog zabata. Atika se zaključuje pozlaćenom krunom koja širinom odgovara širini slike *Skidanja s Križa*. Oltar flankiraju dvije drvene skulpture koje prikazuju svece Petra i Pavla, zastitnike grada Supetra.

Oltarna pala s prikazom *Navještenja* velikim dijelom prekrivena je svetohraništem, no prema određenim detaljima slika se pripisivala Giuseppeu Camerati, koji je bio član mletačke slikarske bratovštine početkom 18. stoljeća. No, prema članku Radoslava Tomića iz 2002., oltarna pala s prikazom *Navještenja* pripisuje se mletačkom slikaru Antoniju Grapinelliju, čija potpisana djela nalazimo od otoka Drvenika i Hvara na jugu pa sve do Raba na sjeveru.³⁹ Obzirom na potpisana djela, mogu se povući paralele i s nekim drugim palama iz supetarske župne crkve. Njegove slike karakterizira ambijentalizacija prikaza gdje se likovi smještaju u neodređeni prostor ispunjen oblacima, s jako malo detalja koji bi smjestili prizor u zemaljsku sferu. Također, likovi koje prikazuje na svojim palama često se izvijaju u specifičnom 'rokoko' prikazu tijela. Sve navedno popraćeno je jarkim koloritom u kojemu se prednost daje toplim bojama u kombinaciji s plavo-sivim tonovima. Kao uzori Grapinellijevom slikarstvu javljaju se braća Guardi, koji su u Veneciji otvorili radionicu 1730. godine, no nema ni jedne zasigurno atribuirane slike Grapinellija u Italiji, što nas navodi da je negdje došao u kontakt s njihovom umjetnošću koja je ostavila duboki utisak te ju je prenio i u svoje dalmatinske oltarne pale.

³⁹ Usp. sa Radoslav Tomić, *Oltarne slike Antonia Grapinellija u Dalmaciji*, Radovi instituta za povijest umjetnosti 26, Zagreb 2002, 88-97, str.89

U zabatu glavnoga oltara smještena je slika *Skidanje s Križa*. Prema njezinim dimenzijama i formatu pretpostavlja se da se radi o izvorno kućnoj svetoj slici koja je darovana crkvi. Naglašeni *chiaro-scuro* te izražena anatomija Kristova tijela pomažu pri atribuciji ove slike. Stoga se usporedbom s poznatim atribucijama slika pripisuje Giovanniju Battisti Cromeru iz Padove.⁴⁰

4.3.2. Oltari južnoga broda

Najzapadniji oltar južnoga broda (Slika 11./1) jedan je od arhitektonski najljepše izvedenih oltara, uz glavni oltar i oltar sv. Antuna Padovanskog, koji je smješten u zapadnom dijelu sjevernog broda. Oltar je izveden u crveno-ružičastim tonovima mramora te je menza bogato dekorirana upotrebom stilizirane kartuše i ovalnih polja. Unutrašnje površine svih polja, kako kartuše, tako i ovalnih polja, izvedene su u mramoru, dok su njihovi okviri izvedeni u kamenu te izbočeni u prostor, kako bi doprinijeli razigranoj shemi baroknih oltara. Oko oltarne pale nalaze se po dva stupa s korintskim kapitelima, od čega su stupovi bliži oltarnoj pali ujedno i istaknutiji u prostor. Iznad stupova nalazi se gređe s dentima, koje se iznad oltarne pale izvija prema središnjoj osi, unoseći inovativan dekorativni element koji podsjeća na orijentalne uzore. U zoni atike se jasno nazire lučni zaključak, no prekriven je baldahinom koji se lučno izvija u prostor. Oltarna pala sadrži prikaz *Bogorodica sa sv. Anom, sv. Franjom Asiškim i sv. Vinkom Ferrerskim*, te se pripisuje Antoniu Grapinelliju.⁴¹

Središnji oltar južnoga broda (Slika 11./2) izveden je u tamnijem koloritu mramora te prevladavaju tamno plava i crna boja. Vjerojatno ga je financirala bratovština Čistilišta, obzirom da je na stipesu menze reljefni prikaz duša u čistilištu. Reljef se nalazi u horizontalno položenom ovalu s kartušom uz okvir, a flankiran je zvjezdastim poljima s 8 krakova koji se izvijaju od središta prema van. Oko oltarne pale nalaze se dva stupa s korintskim kapitelima, iza kojih se nalaze po tri plitka stupnjevito postavljena pilastra, a sa strana su zaključeni izduženim volutama. Iznad stupova javlja se segmentno gređe s polukružnim stiliziranim volutama u službi segmentnih zabata. Zona atike se stoga praktički rastvara, potpomognuta dekorativnim elementima koji ju uzdižu prema gore, od oltarne pale do samog malenog polukružnog zabata koji sadrži kostursku glavu. U središnjem dijelu

⁴⁰ Usp. sa Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str.38

⁴¹ Usp. sa Radoslav Tomić, nav.dj., str.91

atike nalazi se vertikalno postavljeni oval preko kojega u prostor izlazi patuljasti pozlaćeni baldahin. Oltarna pala prikazuje *Duše u čistilištu*. Prema fizionomiji prikazanih likova, ova oltarna pala pripisuje se Antoniu Lazzariniju, no kako Joško Kovačić donosi, atribucija je upitna te je „u naizglednoj koliziji sa šturim podacima koje nalazimo o dotičnom oltaru i pali...oltarna je pala

Slika 11. Oltari južnoga broda

plaćena 8 cekina na Josipovo 1736.g., dakle oko četiri godine poslije smrti pretpostavljenoga slikara A. Lazzarinija“.⁴² Prema navedenim podacima, moguće je da A. Lazzarini ipak nije bio autor ove oltarne pale, no postavlja se teza da je narudžba mogla doći i u godinama prije njegove smrti ili je otkupljena kao gotovo djelo iz njegove ostavštine.

Najistočniji oltar južnoga broda (Slika 11./3) koloritom se približava glavnom oltaru te je najzastupljeniji plavo-bijeli mramor. Stipes menze je bogato dekoriran te je u samom središtu smještena izrazito stilizirana i bogato dekorirana kartuša, a u dva uska vertikalna polja koja ju flankiraju nalaze se glavice putta s floralnim motivima. Na oltarnoj menzi nalazi se mramorna kustodija koja je kvalitetne izvedbe s pozlaćenim vratašcima i bogato dekorirana mramornim detaljima. Oko oltarne pale nalaze se dva stupa svijetlijeg mramora s korintskim kapitelima, iza kojih su smješteni pilastri iste boje, a stupnjevito se iza njih smještaju pilastri u crvenom mramoru, koji tvore svojevrsan okvir oltaru, umjesto izduženih voluta kakve se koriste na prethodno spomenutom

⁴² Usp. sa Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str.40/41

oltaru. Ono što je kod ovog oltara zanimljivo jest da je i oltarna pala ‘uokvirena’ s po dva parastupnjevitostavljena pilastara, i to za razliku od stupova i pilastara s korintskim kapitelima, pilastri oko oltarne pale su jonskoga reda. Visoko gređe vodi od stupova do zone atike, prateći visinu višestruko profiliranog polukružnog zaključka oltarne pale. Zona atike sastoji se od uvijenih i izduženih segmentnih dijelova zabata, a u središtu je vertikalno postavljen oval s lučnim nadvojem. Oltarna pala sadrži prikaz *Gospa od Karmela sa sv. Franjom Paulskim i dušama čistilišta*, koja se pripisivala A. Grapinelliju, što je i potvrđeno za vrijeme restauracije koja se odvijala 2004. godine, gdje je otkriven njegov potpis: ANT. GRAPINELLI.⁴³ Okrivanjem ovoga potpisa postalo je neupitno da je Antonio Grapinelli zaista radio za novu supetarsku župnu crkvu, čime i sve ostale atribucije ovome autoru dobivaju čvršće argumente.

4.3.3. Oltari sjevernoga broda

Najzapadniji oltar sjevernoga broda (Slika 12./1) svjetlije je kolorita te je mahom korišten plavo-bijeli mramor, s ponekim detaljima u tamnom ili crvenom mramoru. Stipes menze oltara u središtu ima horizontalno položenu stiliziranu kartušu, a flankiraju ju dvije vertikalno postavljena uska polja s po jednom anđeoskom glavicom na vrhu (istočna anđeoska glavica nedostaje). Četvrtasta mramorna kustodija nalazi se na menzi oltara. Ima pozlaćena vrata, koja su flankirana jonskim

Slika 12. Oltari sjevernoga broda

⁴³ Usp. sa Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str.40

pilastrima, s obje strane ima postavljene izdužene volute a ima i svojevrsni zabat sačinjen od volutica koje čine segmentne krakove zabata dok je u središtu anđeoska glavica s krilima. Oltarnu palu flankira par stupova i polustupova korinstskoga reda s pozlaćenim kapitelima. Stupovi izlaze u prostor, iza njih se nalaze pilastri, a polustupovi su naslonjeni na lezene. Visoko gređe uvodi u zonu atike, a na gređe se nastavljaju uvijeni i izduženi segmentni dijelovi zabata. U središtu je vertikalno postavljen oval flankiran uparenim glavicama putta. Zsigurno je na ovome oltaru bio postavljen baldahin, ili barem lučni nadvoj, no danas samo dva šiljka izlaze vertikalno gdje taj element oltara nedostaje. Oltarna pala sadrži prikaz sv. *Ante Padovanski s Djetetom i sv. Mihovilom*, koja se također pripisuje Antoniu Grapinelliju.⁴⁴

Središnji oltar sjevernoga broda (Slika 12./2), oltar Gospe od Ružarija, ističe se plavim koloritom korištenog mramora. Na stipesu menze nalazi se mali horizontalno položeni oval s reljefnim prikazom sv. Franje Paulskoga i njegovim geslom CHARITAS, uokviren kartušom. Flankiran je zvjezdastim poljima s 8 krakova koji se izvijaju od središta prema van, čime se ponavlja motiv sa središnjeg oltara južnog broda. Umjesto oltarne pale, u slučaju ovoga oltara nalazi se vitrina u formi oltarne pale a koja smješta drveni kip Bogorodice s Djetetom u bogato izvezenoj odjeći, koji se vadi iz vitrine te nosi u procesiji za vrijeme svetkovine Velike Gospe. Vitrina je flankirana stupovima s korintskim kapitelima iza kojih se nalaze pilastri a s vanjskih strana se oltar zaključuje izduženim volutama. Luk koji prati lučnu liniju vitrine bogato je dekoriran animalnim i floralnim motivima te je pozlaćen i posrebren. Iznad stupova javlja se segmentno gređe s polukružnim stiliziranim volutama u službi segmentnih zabata. U središnjem dijelu atike nalazi se vertikalno postavljeni oval na kojemu su postavljene dvije anđeoske glavice s krilima, a iznad ovala se zona atike zaključuje malenim zbatim s polukružnim nadvojem.

Najistočniji oltar sjevernoga broda (Slika 12./3) svojim koloritom unosi crveni mramor u sami prostor pred glavnim oltarom. Stipes menze sadrži horizontalno položenu kartušu. Na menzi se nalazi kustodija koja je bogato dekorirana s pozlaćenim vratašcima, koja su pak flankirana kompozitnim 3/4 stupovima. Prenoseći elemente sa svog oltarnog para iz južnoga broda, i ovdje se oko oltarne pale nalaze se dva stupa s korintskim kapitelima, iza kojih su smješteni stupnjevito postavljeni pilastri. I kod ovog oltara je oltarna pala 'uokvirena' pilastrima jonskoga reda. Visoko gređe vodi od stupova do zone atike, koja se sastoji od uvijenih i izduženih segmentnih dijelova zabata, a u središtu je vertikalno postavljen oval s lučnim nadvojem. U ovalu stoji isusovačko geslo: AD MAJOREM DEI GLORIAM, a koje se odnosi na sveca prikazanog na oltarnoj pali, na sv. Alojzija Gonzagu. Oltarna

⁴⁴ Usp. sa Radoslav Tomić, nav.dj., str.92

pala prikazuje sv. Roka, sv. Ivana Nepomuka i već spomenutog, sv. Alojzija Gonzagu. Autor oltarne pale je Feliks Tironi, lokalni slikar koji je palu poklonio crkvi kao zavjet protiv kuge koja je u to vrijeme zadesila Split.⁴⁵

4.3.4. Ostali inventar

Na pročelju crkve nema puno dekorativnih elemenata, a svi koji se smještaju na pročelje služe svrsi prepričavanja euharistije koja se odvija u interijeru. Kameni kipovi nalaze se nad portalima, i to Boga Oca nad središnjim portalom te anđela svirača nad portalima bočnih brodova, a iznad rozete smješten je duboki reljef skupine anđela. O njihovoj narudžbi i izradi nema podataka te se pretpostavlja da su naknadno kupljeni u Mlecima i pridodani pročelju.⁴⁶ Uz kamene kipove na portalima se nalaze po dvije kamene vaze, koje su plaćene majstoru Bruttapelleu 1778. godine.⁴⁷ Kameni križ koji se smješta na vrh pročelja vjerojatno je djelo 19. stoljeća, no pod utjecajem granatiranja u 2. svjetskom ratu, bio je oštećen te je obnovljen u godinama poslije završetka rata. Prije križa na vrhu pročelja je njegovom mjestu je stajala skulptura sv. Petra, koja se spominje u arhivi krajem 18. stoljeća, a njezino postolje je vidljivo i na snimku postojećeg stanja iz 1846. godine.⁴⁸

Na samome ulazu u crkvu, na sjeverozapadnoj strani nalazi se krstionica (Slika 13.), izvedena u mramoru i kamenu. Zamišljena je poput oltarne pale, pa se u njezin središnji dio i smješta slika s prikazom *Krštenja Isusova*, koji oslikava lokalni slikar Frane Rendić. Isti majstor oslikava i medaljone s prikazima 4 evanđelista u svodu apside u istoj crkvi.⁴⁹ Atika krstionice dekorirana je volutama koje čine dijelove segmentnog zabata, a središnji dio sadrži isječak vijenca koji nosi dvije volute koje se spajaju na sredini, tako tvoreći sami vrh zabata. U osi s krstionicom, a bliže južnom brodu, nalazi se kropionica načinjena od dva kapitela ranijih razdoblja, datiraju se u 15.-16. stoljeće. Nije poznat njihov izvorni smještaj, a u službi kropionice smještaju se jedan na drugoga. U 18. stoljeću zapadno od Supetra otvoren je kamenolom s brečastim kamenom nalik mramoru⁵⁰ koji je ubrzo zatvoren, no ne prije nego što se za župnu crkvu napravila balustrada koja je služila kao pregrada svetišta od ostatka crkve. Ne zna se tko ju je izradio, a jedini zapis o njenom smještaju donosi brački povjesničar Andrija Cicarelli. 1970.-ih godina balustrada je premještena uz oltar Ružarice, gdje stoji i danas.

⁴⁵ Usp. sa Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str.44

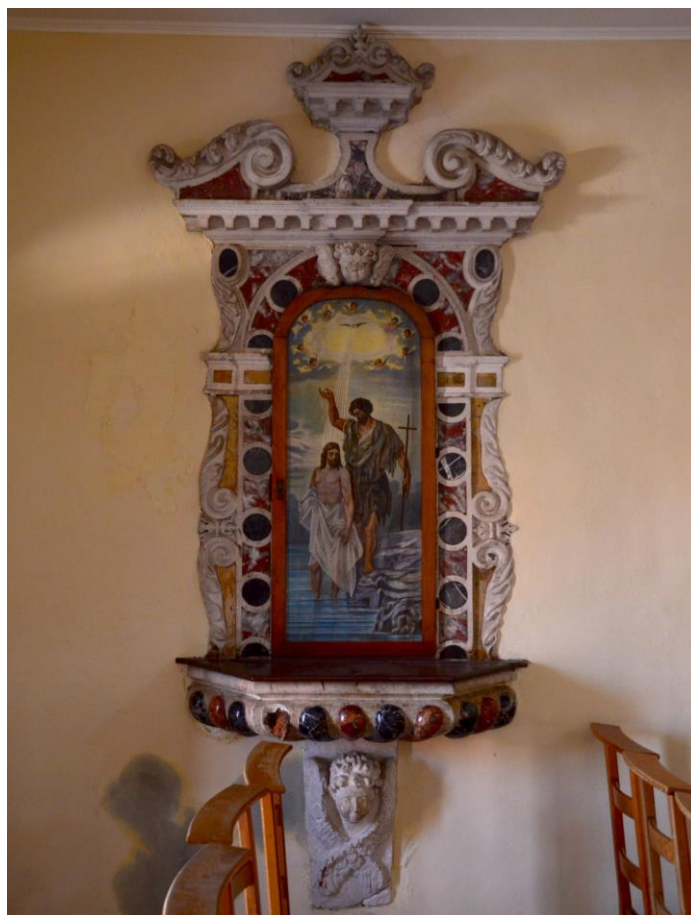
⁴⁶ Usp. sa Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str.56

⁴⁷ Usp. sa Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str.59

⁴⁸ Usp. sa Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str.56

⁴⁹ Usp. sa Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str.47

⁵⁰ Usp. sa Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str.61

Slika 13. Krstionica

Odluka o nabavi orgulja za supetarsku župnu crkvu, kao i izrade pjevališta, donesena je odmah po njenom dovršetku, no prve orgulje iz 1750.-ih godina već su 1790. godine zamijenjene novima, te je izrađeno novo pjevalište. Za izradu konzola i stuba zadužili su majstora Luku Vuškovića, dok je Vicko Tironi sa svojim šegrtima bio zadužen za tesarske radove. Za orgulje su Supetrani doveli tri orguljara, od kojih je najpoznatiji bio mletački organist Gaetano Moscatelli, koji je te iste godine dovršavao orgulje u Dolu na Braču.⁵¹ Moscatelli se spominje i 10-15 godina kasnije pri popravcima orgulja, a nakon njega se spominju 3 orguljara, mahom talijanskog porijekla. Krajem 20. stoljeća župnik Ursić započinje s radovima na proširenju pjevališta, a orgulje su odnesene na popravak u Zagreb te se vraćaju 9 godina kasnije, 2003. godine.⁵²

Na stupcu između drugog i trećeg luka kolonade koja odjeljuje glavni od sjevernog bočnog broda nalazi se na kamenu konzolu postavljena drvena poligonalna propovjedaonica (Slika 14.). Od konzole se, pa do njene podnice uzdižu pozlaćene željezne profilacije izvedene u obliku voluta s floralnim detaljima. Zatim njenih pet vidljivih stranica krasi pozlaćene anđeoske glavice s krilima u

⁵¹ Usp. sa Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str.61-63

⁵² Usp. sa Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str.63

zoni podnice, a na vertikalno postavljenim tamnim poljima u gornjoj zoni, koja je u službi ograde, nalaze se centralno postavljeni okrugli pozlaćeni floralni motivi. Iznad propovjedaonice nalazi se poligonalni baldahin, koji u osnovi prati njezinu izvedbu. Baldahin s donje strane ima plavo polje kao referencu na nebo, pozlata krasi ornamentiku koja se ‘prelijeva preko ruba’, dok se s gornje strane uzdiže željezna stilizirana voluta s izvedenom godinom, koja obilježava 1895. godinu kao vrijeme izrade i postavljanja propovjedaonice.

Slika 14. Propovjedaonica

Dva drvena relikvijara koja se nalaze na zidovima južnih brodova, a uz samu apsidu, oslikao je već spomenuti lokalni slikar Feliks Tironi (Slika 15.). Oblikom asociraju na oltarne pale, a teme su im *Immaculata*, koja je oslikana 1780., i šest godina mlađa s prikazom anđela.⁵³ Relikvijar sjevernog broda sadrži oslikano stablo u koji se smještaju relikvijske predajom se pripisuje majstoru Vicku Tironiju, zajedno s tronožnim stalkom za raspelo i jednim od štionika.⁵⁴

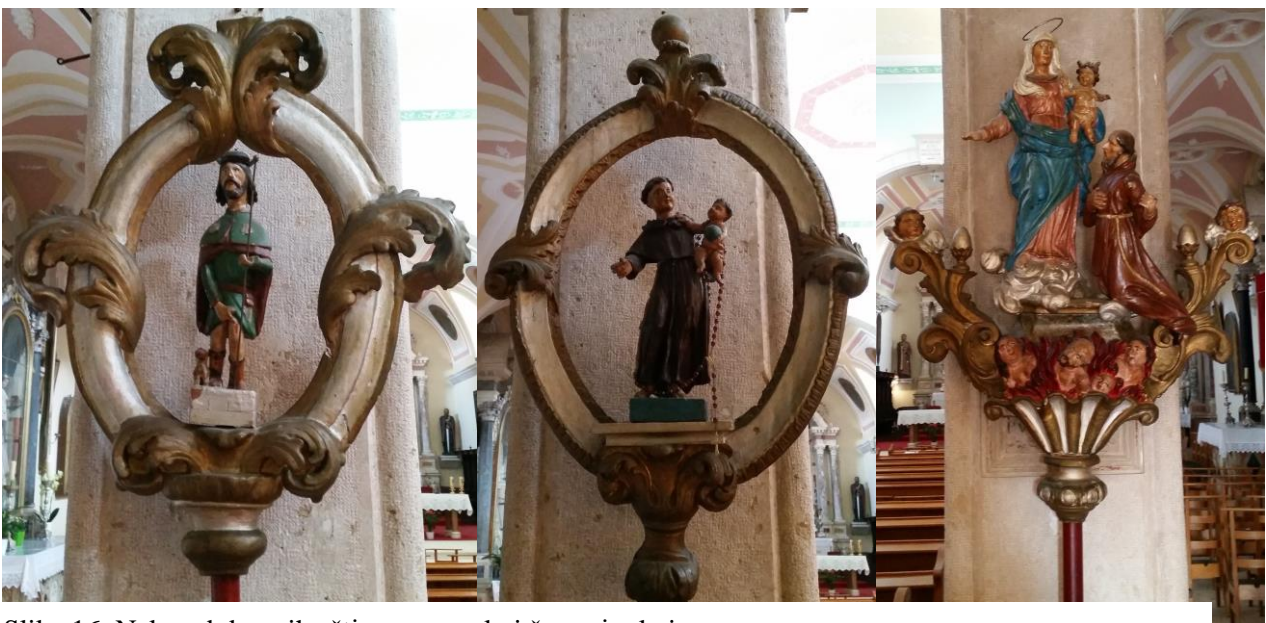
⁵³ Usp. sa Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str.44

⁵⁴ Usp. sa Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str.59

Slika 15. Drveni relikvijari

Drvene ‘ašte’ s pozlaćenim detaljima nošene u procesijama nalaze se prislonjene uz stupce koji odjeljuju brodove (Slika 16.). U 18. stoljeću je svaka bratovština imala svoj oltar u supetarskoj župnoj crkvi te je svaka ‘ašta’ predstavljala jednu bratovštinu, s njihovim svecem-zaštitnikom na vrhu motke, u okviru od kartuša i voluta. Najvjerojatnije se radi o izvorno mletačkim radovima, a izdvaja se motka s likom sv. Roka, koji se stilski ne podudara s ostalima te predstavlja domaći rad 19. stoljeća. Taj kipić sv. Roka ističe se kao remek-djelo bračkog naivnog kiparstva.⁵⁵

Slika 16. Neke od drvenih ašti u supetarskoj župnoj crkvi

⁵⁵ Usp. sa Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str.47/56

Srebrenina koja se nalazi u crkvi mahom je djelo 18. stoljeća i nabavljena je u Mlecima. Tu je uključen i srebreni moćnik sv. Križa, kao i kompleti svijećnjaka za oltare. Poprsje sv. Viktora, to jest njegov relikvijar, rad je novijeg doba te se datira u 19. ili u početak 20. stoljeća.⁵⁶ Većina sitnog inventara župne crkve nalazi se u Župnom muzeju, no od inventara u upotrebi treba spomenuti pozlaćenu pokaznicu s umetnutim zrcalima.

Na bivšoj župnoj kući sjeverozapadno od pročelja nalazi se kip sv. Petra, koji je djelo s kraja 19. i početka 20. stoljeća, a odražava opus još neizučena majstora. Načinio ga je mladi supetarski kipar Paško-Dinko Borić prije preseljenja u Južnu Ameriku.⁵⁷

Dio crkvenog inventara su i dva kamena kipa iz 2000. godine, oba rad akademskog kipara Pere Jakšića, koji živi i djeluje u Donjem Humcu. Kip sv. Viktora smješta se pred Župni muzej, a kip Majke Terezije od Calcutte nalazi se uz sjevernu stranu crkve.⁵⁸

⁵⁶ Usp. sa Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str.61

⁵⁷ Usp. sa Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str.56

⁵⁸ Usp. sa Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str.69

5. Arhitektura u neposrednoj okolini Crkve Navještenja Marijina

5.1. Zvonik

Godine 1627. zabilježen je najstariji zvonik, a nalazio se na pročelju te je sadržavao preslicu. Pri gradnji nove crkve u 18.stoljeću gradi se i novi zvonik, uz južnu stranu crkve, a za kojega se ispostavilo, radi njegovih malih dimenzija, da je nepriličan te se na njegovom mjestu uzdiže današnji zvonik, čija gradnja se smješta u 1876. godinu (Slika 17.).

Slika 17. Ploča s natpisom koji dokumentira vrijeme izgradnje zvonika

Zvonik tipa kampanil (Slika 18.), stoji zasebno od crkve te se nalazi uz južni bočni brod, uz južni zid apside. Kvadratni u osnovi, zvonik se uzdiže u 6 zona. Gotovo obrambenog karaktera, u najnižoj zoni zvonika vidljivo je da se zidovi sužavaju prema idućoj zoni, a sami portal uvučen je i artikuliran grublje obrađenim kamenom. No, kako bi se ublažio izgled zvonika, prema portalu se uzdižu 4 konveksne stepenice, ponavljajući motiv koji se nalazi pri pristupu crkvi, kao i pred svetištem. Zaglavni kamen na luku portala sadrži uklesanu dekoraciju koja podsjeća na grb, dok se iznad portala nalazi posveta koja svjedoči podizanju zvonika.

Prve dvije zone zvonika, koje su ujedno i najviše, razdvaja masivni vijenac te se na sve četiri strane zvonika smještaju jednostavne monofore. Nadalje, drugu i treću zonu razdvaja jednostruka profilacija koja pripomaže vizualnom povišenju zvonika. Treću zonu karakteriziraju okulusi koji su postavljeni na sjevernu, istočnu i južnu zidnu plohu, dok se na zapadu postavlja sat. Za razdvajanje narednih tri zona opet se ponavlja motiv masivnog vijenca koji razbija vertikalnu te se u četvrtoj i petoj zoni na sve četiri strane postavljaju gotovo identične bifore koje rastvaraju strogu formu zvonika. Naime, u četvrtoj zoni su one nešto uvučnije u zidnu plohu, čime se stvara efekt postojanja ugaonih

Slika 18. Zvonik župne crkve, Supetar

pilastara, dok se u petoj zoni bifore sjedinjuju sa zidnom plohom. Sama krovna, šesta zona zvonika izvedena je u jednostavnoj četveroslivnoj formi.

5.2. Župna kuća

Sve od kraja 16. stoljeća biskupi su upozoravali Supetrane na potrebu gradnje župne kuće, no po svemu sudeći, župnici su do gradnje župne kuće boravili u „posebničkim kućama, ponajprije vlastitima ako su bili mještani“.⁵⁹ Do prvoga spomena župne kuće dolazi tek 1815. godine, prilikom dolaska kaptolskog vikara. Župna kuća je prema njegovim navodima bila pretijesna te je vikar morao biti smješten u kući grofa Bersatića.⁶⁰

⁵⁹ Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str. 113

⁶⁰ Usp. Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str. 113

U zemljišniku Supetra iz 1834. godine u službi župne kuće označena je kuća locirana sjeverozapadno od pročelja župne crkve, no 1890. godine župnik traži premještaj apelirajući na to da je župna kuća skućena. Kuća je arhitektonski vrlo jednostavno izvedena, pravokutna u tlocrtu, s tri etaže, od čega su gornje dvije vidljive na nivou crkvenoga pročelja gdje tri prozorske osi imaju direktnu komunikaciju s pročelnim dijelom župne crkve. Prizemlje pak ima direktnu komunikaciju s otvorenim prostorom sa kojega se onda penje polukružnim stepenicama prema crkvi. Izvedena je u kamenu, na tradicionalan način gradnje dalmatinskih kuća. Premještaj mu je odobren te useljava u kuću smještenu s južne strane župne crkve, uz već spomenuti toranj za sat (Slika 19.). U toj kući se i danas, u 21. stoljeću, nalazi župni stan, koji se od 1990.-ih godina do danas dograđuje i uređuje.⁶¹

Kako Joško Kovačić iznosi, „u Supetru nikad nije bilo ‘prave’ župn(ičk)e kuće, tj. one koja bi pripadala Župničkom nadarju, već je i ova druga zgrada vlasnosti Crkvinarstva, kako svjedoči biskupijski shematizam iz 1912.g.“⁶² U onoj prethodnoj župnoj kući, a nakon iseljenja župnika, održavao se vjeronauk. Krajem 80.-ih godina prošloga stoljeća odlučeno je da se prizemlje pretvori u Župni muzej, na prvome katu se privremeno održavala školska nastava, a u potkrovlju se uredilo boravište za goste.⁶³

Za razliku od prethodne župne kuće, novouseljena župna kuća puno je veća u tlocrtu, te za razliku od stare župne kuće, nije građena u kamenu, niti ima kamenu oplatu, već je građena u maniri klasicističkih gradskih palača sa svojevrsnom ugaonom rustikom, motiv koji se prenosi i na obližnju školsku zgradu. Župna kuća ima vidljivu raspodijelu etaža, te ju horizontalno možemo raščlaniti na tri etaže, od kojih svaka ima po 5 prozorskih otvora, jednostavnih okvira sastavljenih od kamenih traka. U prizemnoj etaži, u osi središnjih prozorskih otvora nalazi se portal, koji je također uokviren jednostavnom linijom kamenih traka, a iznad kojega se postavlja natpis o posjeti cara Franje Josipa I Supetru 1875. godine (Slika 20.). Prozorski otvori prizemne etaže sadrže zaštitne rešetke. Vijenci koji raščlanjuju tri etaže također su vrlo jednostavni u formi - kamene trake bez profilacija. Jedini dekorativni elemenat koji se može iščitati iz pročelja župne kuće je dakako već spomenuta ugaona rustika od kamenih oplata. No, čak i ova ugaona rustika nije striktno rustikalno obrađena, već je sastavljena od kamenih oplata koje pod utjecajem atmosferilija s vremenom dobivaju svoju patinu.

⁶¹ Usp. Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str. 114

⁶² Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str. 114

⁶³ Usp. Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str. 114

Slika 19. Župna kuća i toranj za sat

5.3. Toranj za sat

Supetarski toranj za sat, „leroj“, zajedno sa župnom crkvom, zvonikom, župnom kućom te cjelokupnim prostorom ispred njih, čini jedinstvenu cjelinu i pomaže prenošenju ideje Supetra kao upravnog sjedišta otoka Brača. Gradnja supetarskog leroja smješta se u 1774. godinu te traje dvije godine, a bila je potpomognuta mjesnim bratovštinama.⁶⁴ Izgledom posve obrambenog karaktera, toranj za sat izgrađen je na kvadratnoj osnovi te se vertikalno uzdiže u tri zone, od kojih najniža ima jednostavan sjeverni portal te se uglovi sužavaju prema drugoj zoni, koja je posve lišena ikakvih otvora ili dekoracija, a treća zona je na sjevernoj, istočnoj i južnoj plohi rastvorena monoforama, dok zapadnu zidnu plohu krasí sat. Na samome vrhu tornja nalazi se terasa sa starinskim zvonom i ugaonim piramidicama. U pravoj maniri dalmatinske gradnje, toranj za sat građen je isključivo od kamenih blokova, te se vizualno upotpunjuje s nekadašnjom župnom crkvom, a današnjim Župnim muzejom. Kao što je već spomenuto, gradnja tornja za sat upotpunjuje sliku vjerskog ‘srca’ grada Supetra. Župna crkva sa zvonikom flankirana je tako s jedne strane tornjem za sat i župnom kućom,

⁶⁴ Usp. Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str. 67

a s druge strane starom župnom kućom, danas Župnim muzejem. A cijeli taj kompleks smješten je na prirodnoj uzvisini, na platou povišenom u odnosu na gradsku rivu, do kojega se dolazi scenično postavljenom skalinadom.

Slika 20. Natpis o posjeti cara Franje Josipa I

6. Analiza crkve u kontekstu sakralne arhitekture Dalmacije

Župa Supetar administrativno pripada Hvarskoj biskupiji, te se svakako treba gledati njezin smještaj i doba gradnje u kontekstu Hvarske biskupije (poznata i kao Hvarsko-bračko-viška biskupija). Kao što je prethodno spomenuto, gradnja dalmatinskih crkava se u 17. i 18. stoljeću mahom svodila na ponavljanje obrazaca iz okoline, što znači jednobrodne ili trobrodne građevine, s pročeljima jednostavne raščlambe, gdje dekorativni elemenat preuzima korištenje jedne ili više kamenih rozeta. Za gradnju crkava Hvarske biskupije ishodišta u tipologiji mogu se razaznati u dva velika graditeljska projekta koja su im prethodila: gradnja župne crkve u Starom Gradu, te još važnija izgradnja brodova hvarske katedrale. No, osim ta dva spomenuta projekta, kao poticaj javljaju se još dvije crkve, obje na Hvaru, a to su župna crkva u Jelsi te dominikanska crkva sv. Marka u Hvaru.⁶⁵ Hvarske crkve bile su neposredni uzor nastanku župnih crkvi na Braču, no potrebno je spomenuti i neke druge dalmatinske uzore za određena tipološka rješenja, poput makarske katedrale, skradinske katedrale, crkve sv. Vicenca u Gornjoj Podgori te benediktinske crkve sv. Marije u Zadru.

Jedna od glavnih graditeljskih obitelji u Dalmaciji u 17. i 18. stoljeću bila je obitelj Macanović. Obitelj Macanović nastanila se na području Splita i Trogira te je njihova djelatnost vezana za područje od Imotskog do Zadra. Nadimak *Raguseo* veže se uz njihovo prezime i proteže se kroz generacije, a označava njihovu povezanost s Dubrovnikom, obzirom da je prvi Macanović, Franjo Ivanov rođen u Dubrovniku.⁶⁶ U kontekstu vremena nastanka Supetarske župne crkve i njezinih uzora, važno je spomenuti Ignacija Macanovića kao istaknutog graditelja koji je sredinom 18. stoljeća radio na župnoj crkvi u Nerežišćima. Nakon njegova djelovanja u Nerežišćima, Ignacije Macanović radi zvonik župne crkve u Donjem Humcu te pročelje župne crkve sv. Jurja u Velom Drveniku i župnu crkvu Bezgrešnog začeca u Kaštel Štafiliću.

Osim župnih crkvi u Supetru i Pučišćima, krajem 16. i u 17. stoljeću na Braču su se gradile trobrodne bazilike u Nerežišćima, Pražnicama i Milni. Bazilike u Nerežišćima i Pražnicama uvelike ponavljaju predložak kojim se vodila i Supetarska župna crkva, s križno nadsvođenim bočnim brodovima koji su stupcima odjeljeni od glavnog broda. No, za razliku od Supetarske župne crkve, kao i one u Pučišćima, glavne brodove ovih dvaju bazilika krasi bačvasti svodovi koji se petama oslanjaju na konzole s dubokim susvodnicama.⁶⁷ A kao odmak od ostalih bračkih crkvi u izvedbi pročelja, no zadržavajući određene sličnosti, javlja se župna crkva u Milni.

⁶⁵ Usp. sa Vladimir Marković, nav.dj., 2018., str.164

⁶⁶ Usp. sa Katarina Horvat-Levaj, *Barokna arhitektura*, Ljevak, Zagreb, 2015., str.395

⁶⁷ Usp. sa Vladimir Marković, nav.dj., 2018., str.176

6.1. Župna crkva sv. Stjepana, Stari Grad

Župna crkva sv. Stjepana u Starome Gradu (Slika 21.) gradila se gotovo cijelo stoljeće, te su na njenoj gradnji sudjelovali mnogi domaći ali i strani graditelji i klesari. Gradnja je započeta 1615. godine, a posvećena je 1708. godine. Prvo su izgrađeni glavni brod i apsida, a bočni brodovi

Slika 21. Župna crkva sv. Stjepana, Stari Grad

prigrađeni su u zadnjoj fazi gradnje, nadsvođeni češkim kapama. Takav način svođenja se poštivao i prilikom preinaka koje su učinjene u 19. stoljeću, a čime je i glavni brod nadsvođen češkim kapama. Bočni brodovi izvorno nisu imali apside kao zaključke njihove longitudinalne osi, već je svaki njihov travej služio kao zasebna kapela. Tome u prilog idu visoko postavljeni polukružni prozori koji bi omogućavali postavljanje oltara, kao i stuba koja povisuje bočne brodove u odnosu na glavni brod. Vladimir Marković prenosi kako to nije izolirani slučaj, već se povišenje bočnih brodova javlja i u dominikanskoj crkvi sv. Marka u Hvaru, koja se dovršava u to vrijeme.

Stupci koji odjeljuju bočne brodove od glavnoga broda neuobičajeno su široki te djeluju kao odsječci zida rađe nego samo nosači: „izduženoga su pravokutnog presjeka, profiliranu bazu imaju samo čeone i njihove bočne strane, a na stražnjoj strani, okrenutoj bočnim brodovima, profilacija baze je izostavljena (...) Tako oblikovani pilastri uz otvore pripadaju ranorenesansnom dekorativnom repertoaru“.⁶⁸ Dakle, ishodište u ovakvom oblikovanju stupaca se svakako oslanja na starije tradicije

⁶⁸ Vladimir Marković, nav.dj., 2018., str. 168

gradnje i pripada ranijim razdobljima. Već spomenute preinake iz 19. stoljeća utjecale su i na stupce, te je većina stupaca preoblikovana, a unutrašnjost crkve ukrašena štuko dekoracijama. No, ono što je bitno za napomenuti je da su kapiteli pilastara ispod pjevališta ostali netaknuti, a upravo oni su ti koji nam daju jasniju sliku cjelokupne građevine i upućuju na važnost crkve sv. Stjepana kao uzor, obzirom da se jednaki kapiteli javljaju i u dominikanskoj crkvi sv. Marka u Hvaru.⁶⁹

6.2. Hvarska katedrala

Iako je crkva sv. Stjepana neupitan uzor, uvelike važniji pothvat, a ujedno i najvažniji uzor za župe Hvarske biskupije smješta se u sami grad Hvar, i vezan je za nastavak gradnje hvarske katedrale (Slika 22.). Oko 1500. godine gradi se njezina apsida, 40 godina kasnije započinju radovi na pročelju, a 1640.-ih godina se produljuje prostor apsida i tek 1664. godine grade se brodovi dolaskom graditelja Ivana Petrova iz Splita kao glavnog projektanta, dok su za samu izgradnju zaslužni korčulanski klesari Tomaso Azeli i Marko Čeljubin.⁷⁰ Obzirom da se 1684. godine iznad stupaca glavnoga broda

Slika 22. Hvarska katedrala

⁶⁹ Usp. sa Vladimir Marković, nav.dj., 2018., str.168/170

⁷⁰ Usp sa Vladimir Marković, nav.dj., 2018., str. 170/171

postavljaju drveni kipovi apostola, za zaključiti je da su brodovi već bili natkrovljeni te godine. Katedrala se posvećuje 1706. godine, no radovi na njoj traju još narednih pedesetak godina. Naime, strop glavnoga broda gradi se u godinama nakon posvjećenja katedrale, a vrhunac graditeljske djelatnosti veže se uz izgradnju pročelja, koje je započeto tada već davnih 1540.-ih godina. Izvorno pročelje zamišljeno je za jednobrodni crkveni prostor, no Ivan Petrov je projektirao trobrodnu baziliku i kao takvo, izvorno pročelje se pokazalo preusko za trobrodni prostor. Kako bi se vjernicima pokazalo što ih ‘čeka’ s unutrašnje strane katedrale, pročelje je izvedeno s jasnom ‘trobrodnom’ dinamikom (doduše, bez odgovarajućih portala za bočne brodove, obzirom da je pročelje bilo preusko) i zaključeno trolisnim zabatom. Sama unutrašnjost katedrale (Slika 23.) ne unosi nikakve posebne inovacije, već su se graditelji „priklonili standardnom rješenju koje se stoljećima ponavljalo u dalmatinskim bazilikama“.⁷¹ Način vizualne prezentacije koritastog svoda uzor je u svođenju župne crkve u Supetru, gdje se na sličan način oblikuje zrcalni svod.

Slika 23. Hvarska katedrala, unutrašnjost

⁷¹ Vladimir Marković, nav.dj., 2018., str.172

No, postavlja se pitanje da li je možda došlo do promjene projekta Ivana Petrova, obzirom na nepodudaranja unutar zidova katedrale? Kao prvi detalj navodi se zidna raščlamba, to jest, nedostatak iste te jednostavno zaključivanje zida vijencem prije prozorske zone. Vladimir Marković taj nedostatak raščlambe dovodi u pitanje te pretpostavlja da se zidna raščlamba glavnoga broda „trebala nastaviti na pilastre prislonjene uza stupce“.⁷² Osim zidne raščlambe, tu je i raščlamba prostornih zona. Primjerice, bočni brodovi nemaju svodove, već su zaključeni jednostavnim ravnim stropnim površinama, dok je visina glavnog broda prenaplašena, radi prodiranja svjetlosti kroz okulus na pročelju.

6.3. Župna crkva sv. Fabijana i Sebastijana u Jelsi

Župna crkva sv. Fabijana i Sebastijana u Jelsi gradi se u prvoj polovini 16. stoljeća te predstavlja jedno od glavnih ishodišnih rješenja za trobrodne crkve sa šiljastim bačvastim svodom u Hvarskoj biskupiji. Bočni brodovi su izrazito uski i u rješenju njihova svođenja izvodi se polovina šiljastog bačvastog svoda, čime se postiže konstruktivni element potpornja ili kontrafora svodu glavnoga broda. Svodovi bočnih brodova, kao i svod glavnoga broda pojačani su susvodnicama. Dekorativno se elementi susvodnica u glavnome brodu nastavljaju na lezene koje izlaze iz stupaca koji odjeljuju brodove. Konzole na koje se nastavljaju lezene glavnog broda pokazuju jasno poznavanje arhitekture hvarske katedrale. No, u slučaju župne crkve u Jelsi, konzole su čisto dekorativni element: „Ta preobrazba arhitektonskog u dekorativno pokazuje da je kor katedrale prethodio izgradnji svoda župne crkve u Jelsi“.⁷³

6.4. Dominikanska crkva sv. Marka u Hvaru

Dominikanska crkva sv. Marka građena je od sredine 16. stoljeća, do prve polovine 17. stoljeća. A. Tudor u katalogu izložbe *Dominikanci u Hrvatskoj* donosi tezu da su u izgradnji dominikanske crkve sv. Marka u Hvaru i crkve u Jelsi sudjelovali isti majstori, obzirom da se u mnogočemu mogu prepoznati sličnosti dviju crkvi, od vijenca, koji je dokumentirani uzor, do dekorativnih elemenata poput krilatih anđeoskih glavica na uglovima vijenca.⁷⁴ Danas su od cijelog samostanskog kompleksa ostala pravokutna apsida iz 16. stoljeća i zvonik, koji je sredinom 19. stoljeća stradao od udara groma i obnovljen je 1894. godine. Prilikom obnove zvonika odlučeno je

⁷² Vladimir Marković, nav.dj., 2018., str.172

⁷³ Vladimir Marković, nav.dj., 2018., str.131

⁷⁴ Usp sa Ambroz Tudor, *Samostan sv. Marka Evanđelista*, „Dominikanci u Hrvatskoj“, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2011, str. 275

da se poruše ostaci nekadašnjeg pročelja i zidovi bočnih brodova te sa se uredi apsida, pa je ona „pretvorena u kapelu sv. Josipa, u čast tadašnjeg cara Franje Josipa. Prilikom uređenja zazidan je trijumfalni luk apsida, a na njenom pročelju postavljena velika rozeta koja se izvorno nalazila u zabatu glavnog, istočnog pročelja crkve“.⁷⁵

6.5. Makarska katedrala

Gradnja makarske katedrale (Slika 24.) započinje 1700., s posvetom 1755. godine, a njezin projekt veže se uz venecijanskog inženjera Giacoma di Varennea, kasnije uz Francesca Melchiorija, a dovršava ga Bartolo Riviera.⁷⁶ U tlocrtu je makarska katedrala jednobrodna s polukružno zaključenom apsidom i plitkim kapelama uzduž broda. Nadsvođena je bačvastim svodom, a kapele su međusobno razdvojene „parovima toskanskih pilastara“.⁷⁷ Ono radi čega makarska katedrala služi kao uzor za Supetarsku župnu crkvu je njezin smještaj u prostoru. U odnosu na gradski trg, katedrala

Slika 24. Makarska katedrala

⁷⁵ Usp sa Ambroz Tudor, naj.dj., 2011., str. 277

⁷⁶ Usp. sa Katarina Horvat-Levaj, nav.dj., str. 371/376

⁷⁷ Usp. sa Katarina Horvat-Levaj, nav.dj., str. 376

je smještena na povišenju te se do nje dolazi preko četiri niza stepenica, poštujući tako baroknu scenografiju uzvišenja katedralnog kompleksa.

6.6. Skradinska katedrala

Kao i kod makarske katedrale, projekt za skradinsku katedralu, današnju župnu crkvu Porođenja Blažene Djevice Marije (Slika 25.), započinjje Giacomo di Varenne s kasnijim izmjenama Francesca Melchiorija. Gradi se gotovo cijelo stoljeće, a dovršava se 1782. godine. Jednobrodna shema s plitkim kapelama unutar zidne plohe zaključena je oblim završetkom apside. Izbjegava se korištenje svoda, čime se dobiva više prostora za izvedbu monumentalnih kapela. Kapele se razdvajaju superponiranim toskanskim pilastrima, gdje se prvi uzdiže do baza lučnih nadvoja, a drugi obuhvaća prozorske otvore kapela i završava u zoni vijenca.⁷⁸ Pročelje nagoviješta jednobrodnu shemu katedrale, a izvedeno je s portalom sa segmentnim zabatom, kojega flankiraju dvije niše s kipovima svetaca. U osi portala smještene su dvije rozete, veća na zidnoj plohi iznad portala, a manja u središtu zabata. Pročelje je izvedeno s plitkim no širokim lezenama koje artikuliraju kako zidnu plohu, tako i zabat.

Slika 25. Skradinska katedrala

⁷⁸ Usp. sa Katarina Horvat-Levaj, nav.dj., str. 372

6.7. Crkva sv. Vicenca, Gornja Podgora

Ponavljajući stilski prethodna dva primjera, i ovdje se radi o jednobrodnoj crkvi s plitkim kapelama i polukružno zaključenim svetištem koje je odignuto za tri stepenice i odvojeno balustradom od vjernika. Nadsvođena je bačvastim svodom, a kapele su odvojene s po dva široko postavljena para pilastara toskanskoga reda. U svodnoj zoni, u osi zidne plohe koja dijeli pilastre, nalaze se prozori plitko usiječeni u svod. Duž cijelog broda proteže se u prostor izbočeni vijenac, koji se svojom artikulacijom nastavlja preko širokog trijumfalnog luka i u apsidu. Na izvedbi pročelja (Slika 26.) nalazi se portal s uvijenim krakovima zabata, povrh čega se smješta križ. Portal flankiraju dva mala okulusa, u centralnoj osi nalazi se rozeta, a s lijeve i desne strane rozete nalaze se dva vertikalno postavljena prozora s lučnim završecima. Ono radi čega je crkva sv. Vicenca zanimljiva u kontekstu supetarske župne crkve jest izvedba trijumfalnog luka i prostora apside. No, također je interesantna i artikulacija pročelja te raščlamba zidne plohe zvonika, koja u gornje dvije zone uvelike podsjeća na supetarski.

Slika 26. Crkva sv. Vicenca, Gornja Podgora

6.8. Benediktinska crkva sv. Marije, Zadar

Sredinom 18. stoljeća, crkva sv. Marije (Slika 27.) dobiva novo svetište s kupolom te pečat novoga vremena u formi štuko-dekoracija. Uslijed razaranja u Drugom svjetskom ratu dolazi do uništenja dekoracija na svodu i pjevalištu te nije došlo do obnove. No, unatoč tome, crkva je zadržala svoj barokni duh u arhitektonskoj izvedbi redovničkih galerija, koje razbijaju ravnu liniju zidne plohe iznad arkada i unose konveksno-konkavnu zaobljenost, poput pjevališta u supetarskoj župnoj crkvi.

Slika 27. Benediktinska crkva sv. Marije, unutrašnjost

6.9. Župna crkva, Kaštel Štafilić

Župna crkva u Kaštel Štafiliću djelo je Ignacija Macanovića, koju započinje 1753. godine. Na njezinoj izgradnji sudjelovao je i Vicko Macanović, rođak Ignacija Macanovića. Radi se o jednobrodnoj crkvi s ravno zaključenom apsidom. Na pročelju se nalazi profilirani portal s konzolama

poput voluta koje pridržavaju vijenac te dvije rozete „kijih se majstor, premda je osjetio duh novog stila, nije mogao osloboditi“.⁷⁹

6.10. Pročelje župne crkve, Veli Drvenik

Nadopunjujući ideju o novoj, većoj župnoj crkvi u Velom Drveniku (Slika 28.), Ignacije Macanović gradi pročelje koje se trebalo spojiti s apsidalnim dijelom. No, projekt je napušten i starija župna crkva je ostala stajati s novim baroknim pročeljem kao svojom kulisom. U izvedbi ponavlja ideje župne crkve u Nerežišćima, s polukružnim zabatom i većim brojem rozeta - ovdje se nalaze tri rozete. Tri su portala, svaki kao završetak svojeg stepeništa, a središnji portal flankiraju plitki pilastri koji se uzdižu do zabata.

Slika 28. Pročelje župne crkve, Veli Drvenik

6.11. Župna crkva u Pučišćima

Neupitno je da je arhitektonska shema hvarske katedrale preuzeta za gradnju supetarske župne crkve. No, osim supetarske, još samo jedna bračka župna crkva prenosi hvarsku arhitektonsku shemu, a to je župna crkva sv. Jerolima u Pučišćima (Slika 29.), koja usvaja shemu hvarske katedrale

⁷⁹ Anđela Horvat, Radmila Matejčić, Kruno Prijatelj, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982, str.699

uzimajući za neposredni uzor supetarsku župnu crkvu. Župna crkva u Pučišćima ponavlja shemu križno nadsvođenih bočnih brodova bez apsida i bez prirodnog osvjetljenja. U desnom bočnom brodu nalazimo križno-rebrasti svod, konkretno u dva traveja, što svjedoči o izgledu župne crkve iz 16. stoljeća.⁸⁰ Početkom 19. stoljeća u pregrađuje se pročelje te se javlja tema presječenih trokutastih zabata u gornjoj zoni pročelja, dok se u donjoj zoni iznad portala postavljaju mali polukružno zaključeni prozori koji se u svojoj osnovi referiraju na „antičko naslijeđe“.⁸¹

Slika 29. Župna crkva u Pučišćima

6.12. Župna crkva u Nerežišćima

Župna crkva u Nerežišćima (Slika 30.) izgrađena je na mjestu jednobrodne crkve iz 16. stoljeća, no glavni elementi pročelja sačuvani su i ugrađeni u pročelje novoga, čime se zadržao duh starije građevine. Talijanski graditelj Josip Corvino vodio je gradnju, zajedno s obitelji Licini. Od 1730. do 1735. godine izgradili su sjeverni i južni brod, nadsvodili ih te su izgradili svod glavnoga broda. Corvino unosi detalj u izgradnji stupaca glavnoga broda, koji nije uobičajen za dalmatinske crkve. Naime, osim bačvastog svoda s dubokim susvodnicama, koji se oslanja na konzole smještene iznad nosača, Corvino stupce glavnoga broda postavlja na visoke postamente, a koristi kontrafore

⁸⁰ Usp. sa Vladimir Marković, nav.dj., 2018., str.173

⁸¹ Vladimir Marković, nav.dj., 2018., str.185

kako bi ojačao zidnu plohu iznad bočnih brodova, što je indikativno za talijansko nasljeđe. Uslijed nedostatka sredstava obustavljeni su radovi na župnoj crkvi te ponovo započinju sredinom 1740.-ih godina, kada iz Trogira dolazi Ignacije Macanović koji dovršava pročelje, apsidu i zvonik.⁸²

Slika 30. Župna crkva u Nerežišćima

6.13. Župna crkva u Pražnicama

Župna crkva u Pražnicama kao predložak dakako uzima župnu crkvu u Nerežišćima, no u izvedbi se oslanja puno više na druge neposredne uzore, nego strogo na župnu crkvu u Nerežišćima. Naime, stupci koji odvajaju glavni brod od bočnih ne unose detalj postamenta, već „prutom pojačane uglove,⁸³ a i konzole koje nose svod su u mnogočemu jednostavnije od onih u Nerežišćima. Kako Vladimir Marković donosi, u Pražnicama su konzole svedene „samo na odječak uskoga vijenca, a u Nerežišćima imaju oblik masivne sime i ispod nje ovješenu trokutnu plohu uvučenih stranica“.⁸⁴

⁸² Usp. sa Vladimir Marković, nav.dj., 2018., str.176

⁸³ Vladimir Marković, nav.dj., 2018., str.177

⁸⁴ Vladimir Marković, nav.dj., 2018., str.178

Marković također navodi kako je u Pražnicma kasnije došlo do oblikovanja slične dekoracije žbukom kako bi konzole djelovale masivnije.⁸⁵

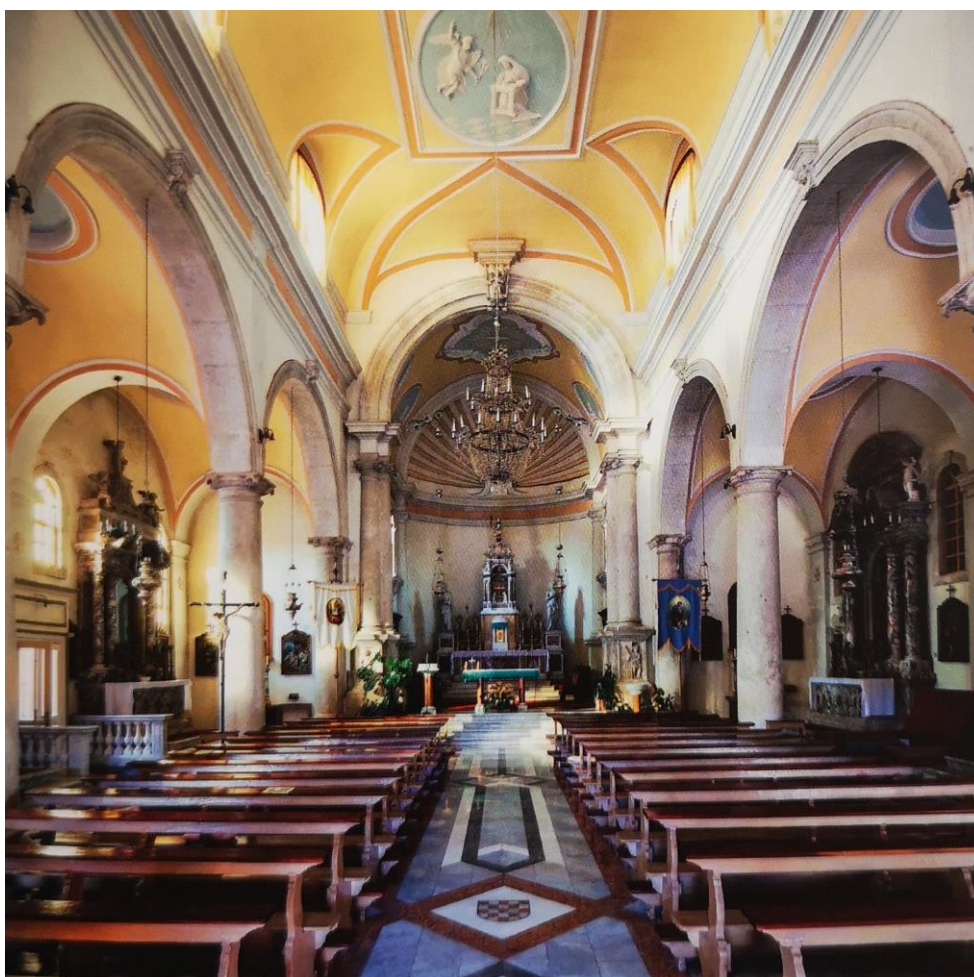
6.14. Župna crkva u Milni

Kao suprotnost svim spomenutim predlošcima gradi se župna crkva Gospe od Blagovijesti u Milni, koja je izgrađena 1783. godine. No, iako je prožeta suprotnostima u odnosu na druge bračke crkve, župna crkva u Milni ima određene sličnosti i sa Supetarskom župnom crkvom, koja joj je nedvojbeno poslužila kao uzor u nekim aspektima arhitektonske misli. Navodi se da ju je gradio Ignacije Macanović, graditelj crkve u Kaštel Štafiliću i pročelja župne crkve u Velom Drveniku. Uz njega se navodi da su župnu crkvu u Milni gradili Aviani, u Dalmaciji poznati kao lokalni trogirski graditelji, no porijeklom iz Apulije.⁸⁶ Župna crkva u Milni unosi inovacije u oblikovanju arhitektonskog plasticiteta te na taj način dinamizira trobrodnu shemu (Slika 31.). Za razliku od stupaca koji odvajaju glavni od bočnih brodova u drugim bračkim crkvama, ovdje se radi o stupovima toskaskoga reda s kapitelima obogaćenim lisnatim ornamentima. Široko postavljeno gređe vizualno raščlanjuje zidne plohe od svodne zone, no kao element spajanja tih dviju zona javljaju se plitke lezene koje se protežu od stupova, preko gređa, sve do svoda. Bočni brodovi nadsvođeni su češkim kapama, a glavni brod je nadsvođen zrcalnim svodom sa susvodnicama, poput župne crkve u Supetru. Udvojeni polustupovi koji podupiru trijumfalni luk udruženi su s parom polustupova unutar apside te ritmički raščlanjuju prostor na pravokutni i polukružni dio. Polukružni dio apside je zaključen, odnosno nadsvođen golemom baroknom školjkom, koja vizualno dodatno puni i dinamizira prostor apside. Osim elementa školjke, u župnoj crkvi u Milni javlja se još štuko dekoracija, poput okvira prozorskih otvora te pilastara i pojasnica smještenih u bočnim brodovima. No, Vladimir Marković prenosi kako štuko dekoracija i arhitektonski elementi nisu u potpunosti usklađeni, što odražava jaku volju i ambiciju štukatera koja se u konačnici morala prilagoditi već izgrađenoj arhitekturi.⁸⁷

⁸⁵ Usp. sa Vladimir Marković, nav.dj., 2018., str.178

⁸⁶ Usp. sa Vladimir Marković, nav.dj., 2018., str.186

⁸⁷ Usp. sa Vladimir Marković, nav.dj., 2018., str.187

Slika 31. Župna crkva u Milni, unutrašnjost

Što se samoga pročelja tiče (Slika 32.), crkva u Milni se svakako ističe svojim pročelnim rješenjima u odnosu na ostale bračke crkve te jasno odražava barokne tendencije. Vizualno se pročelje može podijeliti u tri horizontalne zone, od kojih donja zona sadrži dva portala bočnih brodova te središnji portal s izraženim polukružnim segmentnim zabatom. Također se u donju zonu mogu smjestiti dvije niše, koje su smještene u osi portala bočnih brodova, a koje su zaključene polukružnom školjkom. Iduća zona naglo se sužava, prateći arhitekturu unutrašnjosti crkve, a dekorativno se vijenac poput voluta uvija i navodi pogled prema zoni zabata. Središnja pročelna zona sadrži dva prozora polukružno zaključena, a između njih smještena je niša, nešto veća u dimenzijama od dviju niša prve zone, no također je zaključena polukružnom školjkom i u nju se smješta kip Uznesene Marije. Korištenje školjki na pročelju uvodi vjernike u dekorativnu shemu koja se ponavlja i u samoj crkvi, konkretno u apsidi. Treća zona je dakako zona zabata, koja se naglašenim vijencem odvaja od donje dvije zone. Zabat se drastično smanjuje što se više gleda u visinu, te je u svojoj donjoj zoni širine središnjeg broda, no u gornjoj zoni se sužava jedva na širinu vratnica središnjeg portala. U

središtu zabata smješta se rozeta, a zaključen je profiliranim lučnim nadvojem na kojemu se smješta kip Bogorodice, čime se naglašava središnja os pročelja ali i snagu titulara crkve.

Slika 32. Župna crkva u Milni, pročelje

Bitno je za napomenuti da prilaz crkvi odražava standardnu baroknu scenografiju kakva je vidljiva i na prilazu supetarskoj župnoj crkvi - niz uzih stepenica koje vode prema širim stepenicama i tako uzdižu crkvu kako vizualno i strateški, tako i psihološki, navodeći vjernike na kontemplaciju oko prostora u koji ulaze. Sličnost sa supetarskom župnom crkvom ne očituje se samo u upotrebi stepenica za postizanje sceničnosti, već je tu i smještaj zvonika uz južni brod. Iako na prvi pogled ne djeluje kao da se radi o zvoniku tipa kampanil, on je odvojen od same crkve, a vizura zvonika koji se izdiže s južne strane crkve uvelike podsjeća na dostupan predložak iz Supetra. Sceničan smještaj crkve na vrhu skalnade javlja se i u Dubrovniku početkom 18. stoljeća (Slika 33.). Naime, 1738. godine Pietro Passalacqua, porijeklom iz Rima, projektira skalnadu koja povezuje Gundulićevu poljanu s malenim trgom ispred isusovačkog kolegija i isusovačke crkve sv. Ignacija.⁸⁸ Shema skalnade koja se sužava prema vrhu, a zaključena je balustradom, stvara baroknu scenografiju

⁸⁸ Usp. sa Anđela Horvat, Radmila Matejčić, Kruno Prijatelj, nav.dj., 1982, str.724

uzdizanja u sferu nebeskoga. Obzirom da do uređenja prilaza župnim crkvama u Supetru i Milni dolazi krajem 18. stoljeća, zasigurno su kao izvanredan predložak imale dubrovačku skalinadu.

Slika 33. Skalinada u Dubrovniku, autor: Pietro Passalacqua

U svome arhitektonskom izričaju župna crkva u Supetru za svoju trobrodnu shemu, postavljanje arkada glavnoga broda na stupce te artikulaciju zidne i svodne plohe preuzima od najznačajnijeg projekta toga vremena, od hvarske katedrale. U artikulaciji pročelja, posebice u njegovoj donjoj zoni, djelomično joj uzor nalazimo u župnoj crkvi sv. Stjepana u Starom Gradu, dok se za uzore trokutastog zabata pročelja svakako treba osvrnuti na primjere makarske i skradinske katedrale te crkve sv. Vicenca u Gornjoj Podgori. Smještaj crkve u prostoru grada preuzima od makarske katedrale i dubrovačke skalinade. Motiv skalinade prenosi se sa navedenih primjera ne samo na supetarsku župnu crkvu, već i na župnu crkvu u Milni, koja u mnogočemu dijeli elemente sa supetarskom. Osim samoga sceničnog smještaja u prostoru, korištenjem skalinade i zvonika, u obje

crkve korišten je 'paladijanski' zrcalni svod, što je neuobičajeno za trobrodno rješenje, ali daje jasnu poruku o povezanosti s Venecijanskom produkcijom. Upotreba polukružnih prozora u župnoj crkvi u Supetru također je zanimljiva kao rješenje za bazilikalno osvjetljenje te i ona indicira rasprostranjenost i značaj palladijanske arhitekture.

7. Restauriranje i konzerviranje

7.1. Napori u očuvanju kulturne baštine

Ovim poglavljem pokušat će se približiti aspekti očuvanja kulturne baštine kroz prizmu Supetarske župne crkve i Dalmatinskih tendencija, imajući u vidu glavna konzervatorsko-restauratorska načela koja su postavljena tijekom 20. stoljeća. Već je spomenuto da je u 19. stoljeću došlo do preinaka i proširivanja župne crkve prema zapadu. Tom intervencijom izgubilo se barokno pročelje crkve izgrađene 1733. godine, ostavljajući samo dekorativne elemente skulptura i rozetu. Iako za sad još nema pronađenih prikaza pročelja koje je stajalo netaknuto gotovo 200 godina, za pretpostaviti je da se dogradnjom izgubio jedinstveni identitet barokne crkve. No, gubitkom jedinstvenog identiteta, supetarska župna crkva dobiva slojevitost u izričaju. Krećući od pročelja kroz crkvu, pa sve do apside na istoku, očituje se njezin povijesni značaj. Razvitak župne crkve, njezino opremanje pa i dogradnja isključivo su ovisili o razvitku Supetra kao glavnog upravnog središta, a neposredna blizina obale značila je Supetranima veću mobilnost, ali i veće mogućnosti prodora vanjskih utjecaja i ideja.

Supetarska župna crkva, kao i mnoge druge dalmatinske crkve ali i građevine svjetovnoga tipa, na vanjskoj zidnoj plohi ima kamenu oplatu. Ta kamena oplata, iako veoma čvrsta u građevnom smislu, podložna je oštećenju uslijed dugog niza godina pod teškim vremenskim uvjetima, čime dolazi do pucanja profilacija, a samim time i bržeg propadanja spomenika. Stoga ne čudi da je kraj 20. stoljeća označilo doba velikih radova na crkvi. Od 1984. do 1998. godine izvedeni su brojni radovi na tada dotrajanim elementima. Restauriranje balustrade pred crkvom ubraja se među prve radove krajem 20. stoljeća, potom se u potpunosti mijenja krov, restaurirane su obje sakristije a finalni radovi bili su postavljanje prozora i bojenje unutrašnjosti.⁸⁹ Godine 1989. don Andro Ursić postaje župnikom župe Supetar, rodnom iz Selaca na Braču, dužnost koju je obnašao sve do 2012. godine. Vodeći Supetar kroz turbulentne godine Domovinskoga rata, don Andro Ursić zaslužan je za mnoge projekte supetarske župe, bio je pokretač intervencija na crkvenom pjevalištu te obnove župnog dvora uslijed dotrajalosti. Također je ulaskom župe u novo tisućljeće pokrenuo restauriranje crkvenog zvonika, crkvenog pročelja i skalnade.

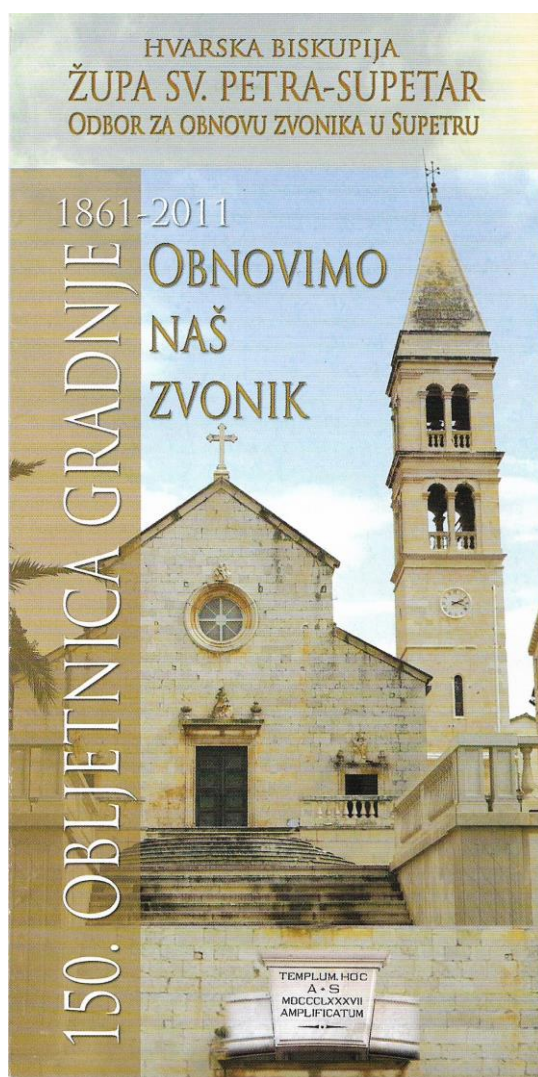
U kontekstu konzervatorsko-restauratorskih radova, u župi Supetar radovi se izvode mahom na arhitektonskim cjelinama, s restauracijom orgulja kao iznimkom u pogledu očuvanja crkvenog

⁸⁹ Joško Kovačić, nav.dj., 2004., str. 69

inventara. Ostali crkveni inventar uglavnom se nalazi u dobrom stanju, no dotrajalost se ipak može iščitati na nekim oltarima bočnih brodova, gdje su najveću štetu doživjeli oltari smješteni na zapadu.

7.2. Restauriranje zvonika župne crkve Navještenja Marijina

Restauriranje zvonika pokrenuto je kako bi se proslavila 150.-ta obljetnica njegova podizanja. Obzirom da je ovo jedna od najrecentnijih intervencija, možemo svjedočiti osvještavanju građana i šire javnosti za potrebom očuvanja kulturne baštine. Godine 2009. župa Supetar tiska letke⁹⁰ (Slika 34.) koje dostavlja u poštanski sandučić svakog građana Supetra, pa i onih koji Supetar nazivaju

Slika 34. Prednja strana letka

domom tijekom ljetnih mjeseci, ali i brojnih prijatelja grada Supetra. Namjera letka bila je apel građanima i prijateljima da se i sami udruže u spašavanju supetarskog zvonika od daljnjeg propadanja.

⁹⁰ Don Andro Ursić. *Obnovimo naš zvonik*. Izdaje don Andro Ursić, Supetar, prosinac 2009.

Zvonik župne crkve zaista jest jedan od simbola grada Supetra, stoga bilo kakvo daljnje propadanje bilo je nedopustivo. Oštećenja zvonika bila su znatna te se procjenjuje da je oko 60% kamena vanjske fasade bilo oštećeno kao posljedica posolice, leda i granata.⁹¹ Strukturalno je zvonik bio u zadovoljavajućem stanju, no trebalo je zamijeniti podove na njegovim etažama te napraviti novu konstrukciju za zvona, kao i izmjenu krune na samome vrhu piramide. U letku su izneseni i slikovni materijali stanja dotrajalog zvonika, koji služe naglašavanju propadanja i evociranju emocija koje će dovesti do težnje za njegovim restauriranjem (Slika 35.). Prema riječima Ive Maroevića, prilikom

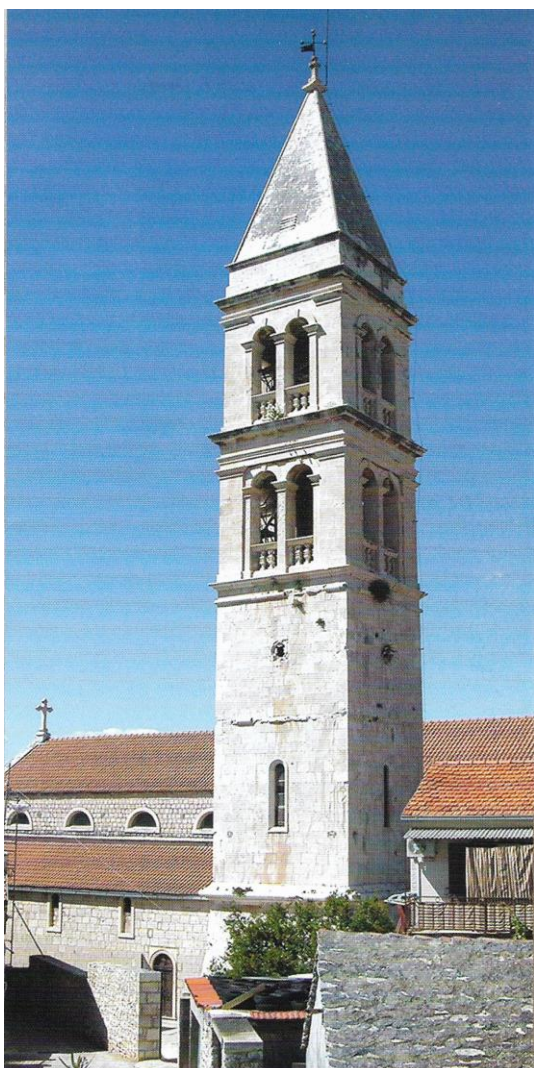
Slika 35. Slikovni prilozi letka

restauriranja spomenika treba težiti „prema ostvarivanju određenog stupnja njegove cjelovitosti“.⁹² Glavni cilj bilo kakve intervencije u umjetničko djelo, u spomenik, treba uvijek biti očuvanje njegove

⁹¹ Usp. Sa Don Andro Ursić, nav.dj., prosinac 2009.

⁹² Ivo Maroević, *Baštinom u svijet : muzeološke teme, zaštita spomenika, arhitektura*, Petrinja: Matica hrvatska, Ogranak, 2004., str.143

spomeničke vrijednosti.⁹³ Tim se pristupom zasigurno i vodilo prilikom restauriranja supetarskog zvonika, intervencija koja se dovršava na vrijeme za slavlje 150.-te obljetnice njegove gradnje. Kao što je već bilo rečeno, kamen koji sačinjava vanjsku fasadu zvonika uvelike je stradao, te je pri restauraciji posebna pažnja pridana upravo vanjskoj zidnoj plohi. Kamen je postao izrazito porozan te je propuštao vlagu i dozvoljavao nastanjivanje raznih tipova flore. Tanka linija vijenca koji odijeljuje drugu i treću zonu zvonika gotovo je posve nestala te se izgubila njegova ritmička podjela, koja je ponovo uspostaljena restauratorskom intervencijom (Slika 36.). Svaki kamen koji je

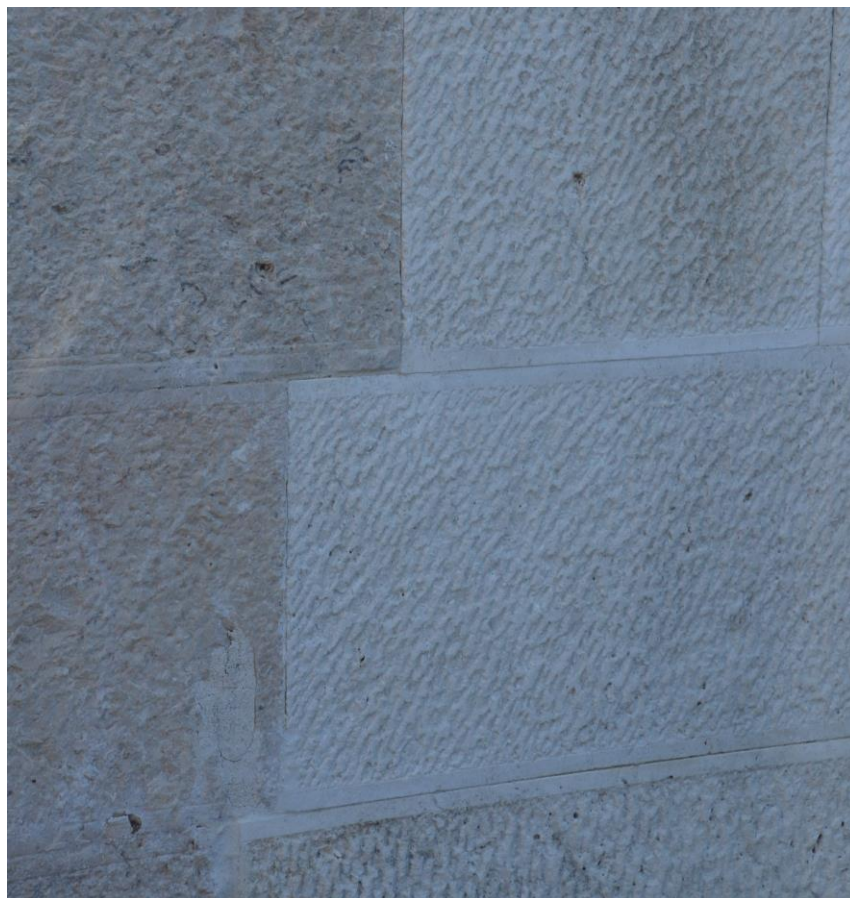

Slika 36. Supetarski zvonik prije i poslije restauracije

nadomiješten vidno se razlikuje od plohe u koju se smješta, čime se jasno daje do znanja da je tu došlo do određenih intervencija. No način obrade kamena otvara prostor za daljnju diskusiju, obzirom

⁹³ Ivo Maroević, nav.dj., 2004., str.143

da bi se u budućnosti moglo postaviti pitanje koje kamene plohe predstavljaju original a koje su dodatak 21. stoljeća (Slika 37.).

Slika 37. Diskoloracija kamenih ploha

7.3. Stanje oltara bočnih brodova

Pri osvrtu na crkveni inventar od velike je važnosti spomenuti stanje oltara bočnih brodova. Iako se na svakom oltaru može razaznati pokoji nedostatak, na najvećem udaru je, dakako zapadni oltar južnog broda, kojega će se ovdje pomnije promotriti. Pod utjecajem atmosferilija uslijed kontinuirano otvorenog portala u njegovoj neposrednoj blizini, oltar prikazuje znakove degradacije kamenih ploha, koje pak utječu na mramorne dekoracije (Slika 38.). Obzirom da je portal južnog bočnog broda najčešće otvoren za pristup vjernika, ne čudi da je ovaj oltar i u najlošijem stanju. Stipes menze pritom je zadobio najviše „ozlijeda“ u smislu manjih mramornih umetaka koji su pod utjecajem propadanja kamene podloge i slabljenja vezivnih sredstava jednostavno otpali. No, obzirom na tendencije moderne župe Supetar za održavanjem supetarske baštine, nesumnjivo će se pristupiti i ovome oltaru kako bi se zaustavilo njegovo daljnje propadanje.

Slika 38. Degradacija zapadnog oltara južnog broda

8. Zaključak

Župna crkva Navještenja Marijina u Supetru na otoku Braču danas stoji kao monumentalni spomenik minulih vremena. Uslijed brojnih promjena i pregradnja, jedinstvo barokne građevine nepovratno je izgubljeno, no slojevitost koju crkva pritom dobiva otkriva nam mnogo o samome baroknom sloju. Barokni izričaj očituje se u sačuvanim portalima, ali i u crkvenoj opremi, obzirom da je ona u potpunosti sačuvana. Scenično postavljena poviše gradske rive, supetarska župna crkva samo je jedna od građevina crkvenog kompleksa koje ukrašava Supetar. Uz zvonik tipa kampanil, uz župnu kuću, toranj za sat i Župni muzej, župna crkva Navještenja Marijina tvori jedinstvenu prostornu kompoziciju. Ta kompozicija odiše zrelošću maloga obalnog mjesta koje dobiva na značenju i postaje administrativno i sudsko središte otoka Brača.

Njezin golemi značaj, kako u vjerskom, tako i u životnom smislu, doprinosi iniciranju konzervatorsko-restauratorskih zahvata na samoj župnoj crkvi, ali i u njezinoj neposrednoj okolici.

9. Popis korištenih slikovnih materijala

Slika 1. Ranokršćanski mozaik

Izvor: snimila Ivana Kurjaković, 30. kolovoza 2015.

Slika 2. Ranokršćanski mozaik, detalj podnice arkada

Izvor: snimila Ivana Kurjaković, 24. kolovoza 2015.

Slika 3. Župna crkva Navještenja Marijina

Izvor: snimila Ivana Kurjaković, 04. prosinca 2015.

Slika 4. Župna crkva Navještenja Marijina, pročelje

Izvor: snimila Ivana Kurjaković, 30. kolovoza 2015.

Slika 5. Pogled na južni brod

Izvor: snimila Ivana Kurjaković, 22. kolovoza 2019.

Slika 6. Pjevalište

Izvor: snimila Ivana Kurjaković, 30. kolovoza 2015.

Slika 7. Unutrašnjost župne crkve Navještenja Marijina, pogled prema apsidi

Izvor: snimila Ivana Kurjaković, 30. kolovoza 2015.

Slika 8. Detalj svoda glavnoga broda

Izvor: snimila Ivana Kurjaković, 30. kolovoza 2015.

Slika 9. Svodovi bočnih brodova

Izvor: snimila Ivana Kurjaković, 04. prosinca 2015.

Slika 10. Glavni oltar

Izvor: Joško Kovačić, Župa Supetar na Braču: nastanak i crkveni spomenici: prigodom proslave 400. obljetnice utemeljenja (1604.-2004.), Split: Graf form, Supetar: Župni ured, 2004., str.32

Slika 11. Oltari južnoga broda

Izvor: snimila Ivana Kurjaković, 22. kolovoza 2019.

Slika 12. Oltari sjevernoga broda

Izvor: snimila Ivana Kurjaković, 22. kolovoza 2019.

Slika 13. Krstionica

Izvor: snimila Ivana Kurjaković, 22. kolovoza 2019.

Slika 14. Propovjedaonica

Izvor: snimila Ivana Kurjaković, 04. prosinca 2015.

Slika 15. Drveni relikvijari

Izvor: snimila Ivana Kurjaković, 04. prosinca 2015.

Slika 16. Neke od drvenih ašti u supetarskoj župnoj crkvi

Izvor: snimila Ivana Kurjaković, 03. veljače 2018.

Slika 17. Ploča s natpisom koji dokumentira vrijeme izgradnje zvonika

Izvor: snimila Ivana Kurjaković, 22. kolovoza 2019.

Slika 18. Zvonik župne crkve, Supetar

Izvor: snimila Ivana Kurjaković, 22. kolovoza 2019.

Slika 19. Župna kuća i toranj za sat

Izvor: snimila Ivana Kurjaković, 22. kolovoza 2019.

Slika 20. Natpis o posjeti cara Franje Josipa I

Izvor: Joško Kovačić, Župa Supetar na Braču: nastanak i crkveni spomenici: prigodom proslave 400. obljetnice utemeljenja (1604.-2004.), Split: Graf form, Supetar: Župni ured, 2004., str.114

Slika 21. Župna crkva sv. Stjepana, Stari Grad

Izvor: <http://stari-grad.eu/hr/znamenitosti-staroga-града/crkve-staroga-града>

Slika 22. Hvarska katedrala

Izvor: <https://hvarskabiskupija.hr/kultura-i-povijest/test-lorem-ipsum/150/>

Slika 23. Hvarska katedrala, unutrašnjost

Izvor: Katarina Horvat-Levaj, Barokna arhitektura, Ljevak, Zagreb, 2015., str.123

Slika 24. Makarska katedrala

Izvor: <https://zupa-sme-makarska.hr/fotogalerija/fotogalerija-zupe>

Slika 25. Skradinska katedrala

Izvor: <https://www.sibenik.in/zaboravljeni-sibenik/bivsa-skradinska-katedrala-bila-je-jedna-od-najvaznijih-crkava-na-ovom-prostoru/90453.html>

Slika 26. Crkva sv. Vicenca, Gornja Podgora

Izvor: <https://smn.hr/podgora>

Slika 27. Benediktinska crkva sv. Marije, unutrašnjost

Izvor: <https://benediktinke-zadar.com/grad-zadar/hrvatska/crkva-i-samostan-sv.-marije>

Slika 28. Pročelje župne crkve, Veli Drvenik

Izvor: <https://smn.hr/drvenik-trogirski>

Slika 29. Župna crkva u Pučišćima

Izvor: <https://bracdanas.com/najave/blagoslov-novoga-zvona-u-puciscima/>

Slika 30. Župna crkva u Nerežišćima

Izvor: Katarina Horvat-Levaj, Barokna arhitektura, Ljevak, Zagreb, 2015., str.397

Slika 31. Župna crkva u Milni, unutrašnjost

Izvor: Katarina Horvat-Levaj, Barokna arhitektura, Ljevak, Zagreb, 2015., str.403

Slika 32. Župna crkva u Milni, pročelje

Izvor: Katarina Horvat-Levaj, Barokna arhitektura, Ljevak, Zagreb, 2015., str.402

Slika 33. Skalinada u Dubrovniku, autor: Pietro Passalacqua

Izvor: Anđela Horvat, Radmila Matejčić, Kruno Prijatelj, Barok u Hrvatskoj, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982, str.725

Slika 34. Prednja strana letka

Izvor: Don Andro Ursić. Obnovimo naš zvonik. Izdaje don Andro Ursić, Supetar, prosinac 2009.

Slika 35. Slikovni prilozi letka

Izvor: Don Andro Ursić. Obnovimo naš zvonik. Izdaje don Andro Ursić, Supetar, prosinac 2009.

Slika 36. Supetarski zvonik prije i poslije restauracije

Izvori: Don Andro Ursić. Obnovimo naš zvonik. Izdaje don Andro Ursić, Supetar, prosinac 2009. / snimila Ivana Kurjaković, 22. kolovoza 2019.

Slika 37. Diskoloracija kamenih ploha

Izvor: snimila Ivana Kurjaković, 22. kolovoza 2019.

Slika 38. Degradacija zapadnog oltara južnog broda

Izvor: snimila Ivana Kurjaković, 30. kolovoza 2015.

10. Literatura

1. Nataša Degiuli, Barokne župne crkve otoka Brača, diplomski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu, 1993.
2. Dasen Vrsalović, Povijest otoka Brača, Supetar, Štamparsko poduzeće »Franjo Kluz« - Omiš, 1968.,
3. Cvito Fisković, „Historistički i umjetnički spomenici na Braču“, u Brački zbornik, Ivo Šimunović (gl. ur.), Supetar, Savjet za prosvjetu i kulturu NO općine Brač – Supetar, 1940.
4. Kruno Prijatelj, „Novi vijek“, u Brački zbornik, Andre Jutronić (gl. ur.), Supetar, Savjet za prosvjetu i kulturu NO općine Brač – Supetar, 1960.
5. Vladimir Marković, „Crkve u Dalmaciji 17. i 18. stoljeća - prošlost i promjene“. Biblioteka Artishistoria, HAZU Gliptoteka, Zagreb, 2018.
6. Joško Kovačić, Župa Supetar na Braču: nastanak i crkveni spomenici: prigodom proslave 400. obljetnice utemeljenja (1604.-2004.g.), Split: Graf form, Supetar: Župni ured, 2004.
7. Radoslav Tomić, *Barokni oltari i skulptura u Dalmaciji*. Zagreb : Matica hrvatska, 1995.
8. Katarina Horvat-Levaj, *Barokna arhitektura*, Ljevak, Zagreb, 2015.
9. Ambroz Tudor, *Samostan sv. Marka Evanđelista*, „Dominikanci u Hrvatskoj“, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2011.
10. Anđela Horvat, Radmila Matejčić, Kruno Prijatelj, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982.
11. Don Andro Ursić. *Obnovimo naš zvonik*. Izdaje don Andro Ursić, Supetar, prosinac 2009.
12. Ivo Maroević, *Baštinom u svijet : muzeološke teme, zaštita spomenika, arhitektura*, Petrinja: Matica hrvatska, Ogranak, 2004.